

dr. sc. Vlatka Dugački
Leksikografski zavod Miroslav Krleža
vdugacki@gmail.com

Primljeno/Received: 1.4.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 21.5.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK 323.15(497.5=162.3)“1918/1941“

ZAJEDNIČKOM SURADNJOM ZA BOLJU SUTRAŠNJICU. DRUŠTVENO I PROSVJETNO ORGANIZIRANJE ČEŠKE MANJINE U MEĐURATNOJ JUGOSLAVIJI (1918. - 1941.)⁸⁰³

Sažetak: Rad se bavi društvenim i prosvjetnim organiziranjem češke manjine u međuratnom razdoblju. Poseban je naglasak stavljen na očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta u čemu su aktivno sudjelovala češka manjinska društva i škole u čijemu su osnivanju sudjelovale češke manjinske tiskovine.

Ključne riječi: češka manjina, školstvo, društveno organiziranje, manjinske novine, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija.

Uvod

Pripadnici češke manjine, većinom naseljeni na području današnje Požeško-slavonske, Bjelovarsko-bilogorske, Virovitičko-podravske, Zagrebačke i Vukovarsko-srijemske županije, trudili su se razviti društveni, kulturni i prosvjetni život i time sačuvati svijest o nacionalnoj pripadnosti i materinski jezik. U tu su se akciju aktivno uključile češke novine na hrvatskom prostoru koje su ciljanu skupinu pretplatnika tražile među najširim slojevima pokušavajući doprijeti do seoskog stanovništva i raditi na njegovu buđenju i samosvijesti. Iako su se novine

---

⁸⁰³ Rad je za ovu priliku prilagođena verzija poglavlja *Prosvjetno, društveno, gospodarsko i zdravstveno organiziranje češke manjine* iz monografije *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*, Srednja Europa, Zagreb, 2013.

zalagale za gospodarski napredak i politička prava doseljenika, nisu zanemarile ni potrebu osnivanja manjinskih škola. Za to su im služila češka društva, čije su osnivanje također poticale. Njihova je svrha prvenstveno bila obrazovno-poučna i zabavna. Njihovom su se zaslugom intenzivno otvarale češke privatne i dopunske škole. U skladu s tim rad smo naslovili *Zajedničkom suradnjom za bolju sutrašnjicu*, prema naslovu članka iz čeških manjinskih novina.⁸⁰⁴ Željeli smo ukazati na povezanost čeških manjinskih tiskovina i osnivanja čeških društava i škola u očuvanju nacionalnoga i kulturnoga identiteta češke manjine.

Istraživanjem društvenoga i prosvjetnoga organiziranja češke manjine u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.) prvenstveno smo se služili dokumentima pohranjenima u Državnom arhivu u Bjelovaru, Državnom arhivu u Osijeku i Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, kao i češkim manjinskim tiskovinama koje su izlazile u istraživanom razdoblju. Namjera nam je bila na taj način dobiti »zaokruženu« sliku prostora, manjinskih potreba i položaja kod osnivanja društava i škola.

U prikazu društvenog i prosvjetnog organiziranja češke manjine rabili smo određene sintagme koje nisu izvorne. To se odnosi na nazive manjinskih društava za koje smo koristili njihove izvorne nazive, ali s hrvatskim pridjevkom kako je danas uvriježeno (Češka beseda Zagreb, Čehoslovačka obec Osijek). Nazive čeških novina donosili smo u izvorniku bez prevodjenja, a nazive čeških rubrika u novinama i nazive čeških društava i škola u izvorniku s prijevodom prilikom prvog spominjanja. Poglavlja smo naslovili prema naslovima ili navodima iz onodobnih manjinskih tiskovina, čiji smo izvor naveli u bilješkama, želeći i na taj način ocrtati manjinska gledišta. Imena autora članaka u češkim periodičnim publikacijama donosili smo na način kako su bili potpisani ispod teksta.

Jedino materinski jezik i narodne škole mogu djetetu usaditi čestitost⁸⁰⁵

Prema Popisu stanovništva 1921. u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje Kraljevina SHS) bilo je 46 777 pripadnika češke manjine, od toga u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju njih 32 424. Budući da su manjine Vidovdanskim ustavom iz 1921. dobile pravo na nastavu na materinskom jeziku, prve češke škole počinju se otvarati 1922. godine. Do tada je većina češke djece pohađala mađarske julijanske škole.⁸⁰⁶ Postojale su brojne njemačke škole, ali su

---

⁸⁰⁴ Frant, KORÍNEK, Spoluprací všech k lepším zítřkům, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 2., 13. I. 1938., 1.

⁸⁰⁵ Maďarisace mezi Jihoslovany a charvatský narodní svatek, *Nový český list*, br. 4., 16. VII. 1911., 1.

⁸⁰⁶ Osnivanje mađarskih škola u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji provodilo se preko kulturno-prosvjetnog društva *Julian*, posebice između 1904. i 1919. godine te su škole s mađarskim jezikom zvane julijanskima. U Daruvaru je 1904.-21. djelovala niža julijanska škola. Julijanske škole mogle su se u Hrvatskoj osnivati ne samo na temelju važećih ugarskih zakona, već im je pogodovao i hrvatski *Školski zakon* koji je dopuštao osnivanje javnih, soskih, pustaraških, konfesionalnih i tvorničkih

smatrane puno većom prijetoj za odnarođivanje češke manjine od mađarskih. Zbog svega navedenog uredništvo novina *Český list*⁸⁰⁷ poticalo je osnivanje manjinskih čeških škola riječima: »I kad ne bi bilo drugih razloga koji bi pozivali na sjedinjenje slavenskih naroda i ovaj bi razlog bio dovoljan jer se radi o najdragocijenijem, o djeci. No, predstavimo si jasnije tu našu slavensku neslogu koja nas karakterizira u cijelom svijetu, gdje u sitnice sumnjamo, potom nazdravljamo pobratimstvu, a onda radimo svaki za sebe. To nam je slaba strana koju neprijatelj vidi i odnarođuje nam djecu. Jedino materinji jezik i narodne škole mogu djetetu usaditi čestitost.«⁸⁰⁸ Istodobno, uredništvo je u novinama pozivalo hrvatske vlasti da se zbog pomanjkanja domaćih učitelja obrate češkoj vladi jer je na tisuće učitelja bez posla, a željeli bi dati »hrvatskom narodu cvijet svoje kulture koji bi osnažio kulturnu i gospodarsku razinu hrvatskog sela.«⁸⁰⁹ Novine su preporučivale školovanje na viskom školama u Zagrebu i Pragu, a ne u Beču i Grazu.

Pitanje manjinskih škola nije bilo riješeno odmah nakon osnutka Kraljevine SHS. U razdoblju 1918.-1922. za njihovo osnivanje su se intenzivno zalagale češke novine *Československé listy* koje su ustvrdile gubitak dodira manjine s češkom kulturom i narodom zbog pomanjkanja čeških škola i nemogućnosti učenja češkog jezika.⁸¹⁰ Zato je list u svibnju 1920. počeo objavljivati početnicu češkog jezika u sklopu rubrike *České mládeži, která chodí do srbsko-hrvatské školy nebo ji vychodila* (Češkoj mladeži, koja pohađa srpskohrvatske škole ili ih je završila).⁸¹¹ Poziv na učenje materinskog jezika bio je popraćen parolama poput: »Loš je Čeh koji ne zna češki pisati i čitati« ili »Samo onaj tko umije češki pisati i čitati, smije ponosno reći: Ja sam Čeh, Čehoslovak!«⁸¹² Objavljivanje početnice češkoga jezika bilo je poticaj češkim društvima da se priključe akciji za osnivanje škola. Bio je izabran Odbor za osnivanje privatne pučke škole s češkim nastavnim jezikom čije osnivanje je ovisilo o broju prijavljene djece školskog uzrasta. Prijave je zaprimalo uredništvo *Československé listy* koje je prijetilo da će one

---

škola što je otvorilo širok prostor djelovanju mađarske Julijanske akcije i sličnim njemačkim i talijanskim akcijama. Usp. Ivan, BALTA, Pravnopovijesni hrvatsko-mađarski odnosi od dualizma do propasti monarhije, s posebnim osvrtom na pitanja obrazovanja, *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, 43., 2006., 2-3, 361-475 i Isti: Julijanska akcija kroz mađarske škole u Hrvatskoj i Slavoniji te Bosni i Hercegovini krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, *Motrišta*, 5., 2001., 22., 79-96.

⁸⁰⁷ Novine *Český list* djelovale su od 1911. do 1914. Vlatka, DUGAČKI: Prve češke manjinske tiskovine na hrvatskom prostoru (1911.-1941.), *Studia lexicographica*, 4., 2010., 1(6), 5-32.

⁸⁰⁸ Mađ'risace mezi Jihoslovany a charvatský narodní svatek, *Nový český list*, br. 4., 16. VII. 1911., 1.

⁸⁰⁹ Němečtí učitelé z Čech do Charvatska?, *Nový český list*, br. 13., 28. III. 1914, 1.

⁸¹⁰ Novine *Československé listy* izlazile su od 1919. do 1921. Vlatka DUGAČKI: Prve češke manjinske tiskovine na hrvatskom prostoru (1911.-1941.), *Studia lexicographica*, 4., 2010., 1(6), 5-32.

⁸¹¹ *Československé listy*, br. 14., 15. V. 1920, 2.

⁸¹² Autor početnice bio je Vojta Režný, dok je ilustracije radio Milenko Gjurić.

koji ne žele prijaviti djecu objaviti u popisu »onih koji se nemaju prava nazivati Česima.«⁸¹³ Kako se nije prijavio dovoljan broj »osviještenih Čeha«, pokušalo se barem pokrenuti tečaj češkog jezika u hrvatskim školama. Konačno, Vojta Režný je predložio imućnijim roditeljima neka šalju djecu na školovanje u Čehoslovačku ne odustajući od objavljivanja popisa »neosviještenih« Čeha.⁸¹⁴ List je tijekom 1919. i početkom 1920. godine pokrenuo akciju prikupljanja sredstava za izgradnju narodnih domova u Zagrebu i Beogradu te je pozvao sve pripadnike češke i slovačke manjine da sudjeluju s novčanim donacijama.⁸¹⁵ Poziv za prikupljanje sredstava za izgradnju Narodnog doma u Zagrebu bio je ponovljen 1926. godine i upućen svim češkim društvima.⁸¹⁶

Nakon što su Vidovdanskim ustavom manjine dobile pravo na školstvo na materinskom jeziku, Čehoslovački narodni savjet u Pragu uvidio je stvarnu potrebu osnivanja manjinskih škola. Time su se ostvarili uvjeti za osnivanje čeških škola. Tijekom 1922. godine čehoslovačko Ministarstvo prosvjete počelo je sastavljati popis učitelja koji bi željeli raditi u Kraljevini SHS (plaćalo bi ih čehoslovačko ministarstvo).⁸¹⁷ Istodobno je u Pragu organiziran učiteljski tečaj za Čeha izvan matične domovine, a jedan od (sedam) polaznika bio je i urednik lista *Jugoslávští Čechoslováci*⁸¹⁸ Jaroslav Dittrich. Tijekom boravka u Pragu izvijestio je Čehoslovački narodni savjet i Ministarstvo prosvjete o potrebama češke manjine.⁸¹⁹

Dok je na terenu prijedloge čeških društava za osnivanjem škola provodio Čehoslovački savez (osnovan 1921.), *Jugoslávští Čechoslováci* su na sebe preuzeli promidžbeni zadatak. Zajedničkim djelovanjem čehoslovačke vlade, Čehoslovačkog saveza i novina *Jugoslávští Čechoslováci* u razdoblju 1922.-1925. intenzivno su se otvarale češke privatne i dopunske ško-

⁸¹³ *Československé listy*, br. 16., 28. V. 1920, 3.

⁸¹⁴ Vojta Režný bio je urednik novina *Československé listy* od prosinca 1919. do studenoga 1920. REDAKCE: Pro českou školu v Záhřebě, *Československé listy*, br. 17, 5. VI. 1920, 3; Vojta REŽNÝ: Ze Záhřeba, *Československé listy*, br. 20., 25. VI. 1920, 3; -ž-: Ze Záhřeba, *Československé listy*, br. 23., 17. VII. 1920, 3.

⁸¹⁵ Narodni dom u Beogradu bio je otvoren 1928, a u Zagrebu tek 1937. godine. -ž-: Očekávané činny, *Československé listy*, br. 10., 13. IX. 1919, 2; *Československé listy*, br. 12., 4. IX. 1919, 6; -ž-: Naše národní domy, *Československé listy*, br. 18, 15. XI. 1919, 1; *Československé listy*, br. 4, 7. II. 1920, 1.

⁸¹⁶ Državni arhiv u Bjelovaru (dalje HR-DABJ), Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2.

⁸¹⁷ *Československé besede Daruvar, Jugoslávští Čechoslováci*, br. 9-10, 1. i 15. VII. 1922, 47.

⁸¹⁸ Novine *Jugoslávští Čechoslováci* izlazile su od 1922. do 1941. Vlatka, DUGAČKI: Prve češke manjinske tiskovine na hrvatskom prostoru (1911.-1941.), *Studia lexicographica*, 4., 2010., 1(6), 5-32.

⁸¹⁹ J. D.: Naše školy. Nejsme ani Srbi ani Chorvaty, jsme Češi, jsme Slováci, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 53-54, 1. i 15. VIII. 1922, 53-54.

le.⁸²⁰ 1922. godine otvorena je privatna češka škola »Jan Amos Komenský« u Daruvaru koja je također organizirala tečaj češkog pravopisa i češke povijesti za odrasle. Školski iskazi za pojedine školske godine izvor su iz kojega možemo pratiti njezin rad. Prema školskom iskazu za 1926./27. godinu ovlast za otvaranje škole dana je Naredbom pokrajinske uprave od 24. ožujka 1924. Škola je bila namijenjena rimokatoličkoj vjeroispovijesti, ali su je pohađala i djeca drugih vjeroispovijesti. Financirala ju je Čehoslovačka beseda u Daruvaru. Nije dobivala nikakvu pomoć iz državnoga proračuna, a kako nije postojala školska zaklada, nije se plaćala ni upisnina ni školarina. Ukupno ju je pohađalo 72 djece (47 muške djece od 7 do 12 godina i njih 6 od 12 do 15 godina te 16 ženske djece od 7 do 12 godina i 3 od 12 do 15). Od toga ih je 69 bilo rimokatoličke vjeroispovijesti i 3 evangeličke. Svim je polaznicima materinski jezik bio češki. Manji broj pripadnika češke manjine, posebice iz okolice Daruvara, bio je evangeličke vjeroispovijesti. Nastava se odvijala na češkom i djelomično srpskohrvatskom jeziku. Postojala je dopunska nastava iz ručnog rada, voćarstva i povrćarstva, no dodatni tečaj iz alfabete nitko nije pohađao. U školi su bili učitelji Franjo Brouček iz Dřevěnice u Čehoslovačkoj, kojega je plaćalo čehoslovačko ministarstvo prosvjete i Dragutin Řehák iz Prekopakre, kojemu je plaću osiguravala Čehoslovačka beseda u Donjem Daruvaru. Škola je imala četiri prostorije (nastava se odvijala u dvije), školsko igralište i jednu gimnastičku spravu te 24 ari vrta.

Od učila škola je posjedovala 4 slike za obuku, 1 globus, 12 zemljovida, 4 risarska predloška, 100 slika za obuku u prirodopisu, 63 komada u zbirci prirodnina, 45 komada u zbirci fizikalnih aparata te 35 slika i modela za obuku u metričkom sustavu. Učiteljska knjižnica imala je 62 djela (65 svezaka), a učenička 136 djela (154 sveska). Ukupni školski godišnji troškovi iznosili su 75 795 dinara. Prema tromjesečnom izvještaju od srpnja do rujna 1938., koje je škola J. A. Komenský podnijela kotarskom načelstvu u Daruvaru, u školi je bilo ukupno 127 učenika (84 muška i 43 ženska) koje je poučavalo četiri učitelja (Ladislav Hlaváček - upravitelj škole, Miloslav Krejčárek, Vilma Grahovac i Josef Vaněk). Navedeno je da je škola od 1931. godine u privatnom vlasništvu Čehoslovačke besede u Daruvaru.⁸²¹ U Lipovljanima, naseljenim

⁸²⁰ „Prema čl. 16. Vidovdanskog ustava »manjinama druge rase i jezika daje se osnovna naobrazba na njihovom materinjskom jeziku pod pogodbama, koje će propisati zakon“. Ferdo, ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., 218.

⁸²¹ HR-DABJ, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1938, Opći spisi, 359, kut. 52., HR-DABJ, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, 1923-1927, Zapisnici školskog odbora, 359, kut. 56., HR-DABJ, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, Opći spisi, 1939-1941, 359; kut. 53., HR-DABJ, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, Razredni imenik, 1933-1934, 359; kut. 1., HR-DABJ, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, 1922-1941, 359. Odlukom Ministarstva prosvjete od 11. X. 1926. propisan je nastavni plan za škole nacionalnih manjina, prema kojem se u svima mora i dalje zadržati četiri sata tjedno za materinji jezik i četiri sata za državni jezik.

češkom i slovačkom manjinom, od 1922. godine učitelj dopunske škole Matko Lukež podučavao je djecu češki i slovački jezik, što je bio kamen smutnje tamošnje češke i slovačke manjine. Prema dogovoru trebali su naizmjenice predavati češki i slovački učitelji. U skladu s tadašnjom ideologijom čehoslovakizma⁸²² pristizali su isključivo češki učitelji.⁸²³ U Ludini je od 1922. u dopunskoj školi predavao Václav Karas, a privatna češka škola Benešova bila je otvorena 1923. u Hercegovcu.⁸²⁴ Iste je godine započeo tečaj češkog jezika u prostorijama djevojačke pučke škole u Bjelovaru.⁸²⁵ 1923. godine osnovana je dopunska škola u Uljaniku u kojoj je učitelj i propovjednik bio František Mařík i u Međuriću gdje je podučavao Otakar Mikula. U Osijeku je škola osnovana 1924. godine. Dopunska škola u Varaždinu radila je 1922. - 1925. bez dozvole vlasti, a u Karlovcu je 1923. osnovana nedjeljna škola u okviru Češke besede.

Podučavao je učitelj Kopřiva. Dopunska češka škola Palackoga bila je otvorena u Kaptolu 1924. godine. 1926. godine prerasla je u privatnu školu, a školska je zgrada izgrađena 1932. godine.⁸²⁶ 1924. godine Češka obec Bjelovar otkupila je zemljište za gradnju škole, na koju je (sa zemljištem) bilo utrošeno 393 201, 20 dinara, a materijalnu pomoć za gradnju škole dao je i Čehoslovački savez pozvavši na to sve zemljake i uputivši Češku obec da donacije potraži preko slovačkih novina *Národná jednota*⁸²⁷ i čeških *Jugoslávští Čechoslováci*. Masarykova škola u Bjelovaru započela je s radom 1. rujna 1925. godine. Ured predsjednika Čehoslovačke Republike Tomáš Garriguea Masaryka pozitivno je odgovorio na molbu da se škola u Bjelovaru zove njegovima imenom ukoliko vlasti Kraljevine SHS ne bi imale ništa protiv. Na proslavu povodom svečanog otvorenja škole bila su pozvana sva češka društva, a snimka škole bila je poslana češkome društvu Komenský i društvu za potporu čehoslovačkih škola u inozemstvu (*Spolek pro čsl. škol. zahraničnických*). U školi su se osim nastave održavale proslave Čehoslovačkoga narodnoga blagdana 28. listopada. Ulaznice su se prodavale u Čehoslovačkoj banci, a prihod je išao u korist siromašnih učenika.⁸²⁸ U Splitu škola nije bila otvorena zbog premalog broja djece, ali je 1924. pokrenut tečaj češkog jezika. U Novim Plavnicama iste je godine otvo-

⁸²² Usp. DUGAČKI: *Svoj svome*.

⁸²³ Josef, MATUŠEK: *Češi a Slovaci v osadach Lipovlany a Krivaj / Česi i Slovaci u naseljima Lipovljani i Krivaj*, Daruvar, 2005, 19.

⁸²⁴ HR-DABJ, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Hercegovac, 1859-1958, 322.

⁸²⁵ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2. Tečaj je započeo 1. rujna 1923, a prvi učitelj bio je Ladislav Hlaváček, kasniji upravitelj škole „J. A. Komenský“ u Daruvaru.

⁸²⁶ Milan, Lukić, Češka beseda, *Požeški leksikon*, Skupština općine *Slavonska Požega*, Slavonska Požega 1977, 71.

⁸²⁷ Novine *Národná jednota* izlazile su 1920.-41. DUGAČKI, Slovačke manjinske tiskovine u međuratnoj Jugoslaviji (1918-1941), n. dj., 51-84.

⁸²⁸ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, Čehoslovačka škola Masarykova Bjelovar, 1925-1941. Spomenica, 344, kut. 22., HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2., HR-DABJ, Registar školskih rješenja, Čehoslovačka škola Masarykova, 1925-1941, 745.

rena dopunska škola u okviru državne škole. Ukazom čehoslovačkog Ministarstva školstva i narodne prosvjete knjižara Karla Mihote iz Praga poslala je knjige za školu u Plavnicama. Do osnutka tamošnje Čehoslovačke besede 1935. brigu o knjigama i njihovoj katalogizaciji vodila je Češka obec u Bjelovaru.⁸²⁹ Postojale su i tzv. paralelke, škole s usporednom nastavom na češkom jeziku, čije je osnivanje bilo dozvoljeno gdje je bilo najmanje 30 učenika iz manjinskih redova. Takve su škole bile u Končanici,⁸³⁰ Velikim Zdencima, Brestovcu,⁸³¹ Prekopakri i Golubinjaku (Holubňák).⁸³² Gradnju školske zgrade u Donjem Daruvaru 1926. godine sufinanciralo je čehoslovačko ministarstvo prosvjete, koje je pomagalo i Masarykovo školi u Bjelovaru. Ministarstvo školstva i narodne prosvjete u Pragu 1925. godine doniralo je 15 000 kruna za gradnju češke škole u Bjelovaru uz uvjet da škola bude vlasništvo Češke obec u Bjelovaru. Ona se morala obvezati da zgradu neće nikome ustupiti ili prodati bez dozvole Ministarstva te da će se zgrada koristiti samo za učenje češkoga jezika i općenarodno obrazovanje, a za svaku drugu svrhu tražiti suglasnost Ministarstva. U suprotnom, Češka obec dužna je vratiti Ministarstvu dosadašnju, kao i sve buduće, potpore. 1926. godine škola je raspolagala s 435 256, 20 dinara, od čega je 72 401, 60 dinara doniralo Čehoslovačko ministarstvo školstva i narodne prosvjete čehoslovačko Ministarstvo vanjskih poslova 17 350 dinara, društvo Komenský 16 228 dinara, Čehoslovačka banka, podružnica Bjelovar 32 000 dinara, donacije pojedinaca 11 098, 25 dinara, ostala darivanja 26 691,85 dinara te pozajmica od Čehoslovačke banke 159 886, 50 dinara.

U izvještaju Čehoslovačke općine Bjelovar za 1937. godinu Banskog uprave Savske banovine navodi se kako općina ima 34 redovna člana, 23 utemeljitelja i 54 pomagača, dobiva potporu od Ministarstva prosvjete u Pragu, posjeduje 1644 knjige (od toga se 42 člana služe knjižnicom, a pročitano je 456 knjiga) te se predavanja (o Masaryku, Benešu, NJ. V. kralju Petru II. i oslobođenju Jugoslavije i Čehoslovačke) održavaju u prostorijama Masarykove škole.⁸³³

⁸²⁹ *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 15, 1. října 1922, 70; br. 20, 15. XII. 1922, 20, 111; br. 2, 11. I. 1923, 10; br. 4, 24. ledna 1923, 28; br. 6, 8. II. 1923, 44; br. 31-32, 9. VIII. 1923, 201; br. 4, 25. I. 1923, 28; br. 3, 17. I. 1924, 20; br. 4, 24. I. 1924, 35; br. 9, 28. II. 1924, 81; br. 11, 13. III. 1924, 82; br. 14, 3. IV. 1924, 108; br. 45, 6. XI. 1924, 433; br. 11, 19. III. 1925, 181; br. 9, 3. III. 1927, 81. HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2.

⁸³⁰ HR-DABJ, Češka osnovna škola »Josip Ružička« Končanica, Ispitni izvještaji, 1880/81-1918/19, 433, kut. 11; HR-DABJ, Češka osnovna škola »Josip Ružička« Končanica, Ispitni izvještaji, 1919/20-1939/40, 433, kut. 12.

⁸³¹ HR-DABJ, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Razredni imenici hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, 482, kut. 30., HR-DABJ, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Ispitni izvještaji hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, 482, kut. 23., HR-DABJ, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje, Glavni imenik, 1931/32-1959/60, 482, kut. 42.

⁸³² HR-DABJ, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Golubinjak, 1931-1941, 326., HR-DABJ, Osnovna škola Golubinjak, Razredni imenik, 1882, 828, kut. 1; Je česká škola školou státní? *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 33., 18. VIII. 1932, 1-2.

⁸³³ Věstník Matice školské při Čsl. Svazu v Král. S.H.S, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 3, 20. I. 1927, 24.,

Od 1927. čehoslovačko Ministarstvo prosvjete smanjilo je izdavanja za manjinske škole te je većina tereta pala na leđa Matice školske Čehoslovačkog saveza. Do 1927. manjinske škole je financijski podupiralo i već navedeno društvo Komenský u Pragu koje je 1925. uputilo dopis češkim društvima u Kraljevini SHS da im više ne šalju molbe za potporu gradnji manjinskih škola jer društvo nema takvih materijalnih mogućnosti.⁸³⁴ Čehoslovačko Ministarstvo prosvjete već je 1922. godine češkoj školi »Jan Amos Komenský« spočitalo kako nema dovoljno financijskih sredstava za njezino potpuno održavanje te da u tome moraju sudjelovati i mještani.⁸³⁵

Neostvarena želja češke manjine u međuratnom razdoblju bilo je osnivanje srednje škole u Daruvaru, za što su se posebno zalagali Jaroslav Dittrich i Otto Sobotka u novinama *Jugoslávští Čechoslováci*. Dittrich je čak osnovao i fond za izgradnju zgrade srednje škole, no velik je problem predstavljalo pomanjkanje učenika, učiteljskog kadra i materijalnih sredstava.⁸³⁶ Jedno se vrijeme češki predavao u gimnazijama u Daruvaru i Bjelovaru u obliku jezičnih tečajeva te neko vrijeme u učiteljskoj školi u Pakracu, a pokušaj učenja češkog jezika javio se i u Osijeku. U Osijeku je školske godine 1937./38. češki jezik kao neobavezan uveden na Kraljevskoj državnoj trgovačkoj akademiji u obliku tečaja za učenike i učenice viših razreda Državne realne gimnazije i Muške realne gimnazije. Od studenoga 1940. tečaj češkog jezika održavao se za učenike bjelovarske Državne realne gimnazije u Masarykovo školi i imao je 33 polaznika.⁸³⁷ Budući da češka manjina u Savskoj banovini nije imala svoje gimnazije, 1938. javila se inicijativa za preuzimanjem slovačke gimnazije u Bačkom Petrovcu, osnovane 1919., odnosno za njezino reorganiziranje u »državnu čehoslovačku gimnaziju« uz koju bi postojao i internat Čehoslovačkog saveza koji bi, predlagalo se, nosio ime po Milanu Hodži. Čak su izračunali da bi se gradnjom internata pojedino dijete moglo školovati za 300 dinara mjesečno. S ciljem utvrđivanja stavova češke i slovačke manjine predlagalo se da Čehoslovački savez provede anketu o osnivanju učeničkih domova u Bačkom Petrovcu.⁸³⁸

HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2., HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

⁸³⁴ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2.

⁸³⁵ HR-DABJ, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1938, Opći spisi, 359, kut. 52. Od Ministarstva se tražilo 1 500 dinara za potporu škole, ali i dovođenje struje do jedne od školskih prostorija.

⁸³⁶ F. B.: Česká střední škola, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 30., 28. VII. 1927, 243-244.

⁸³⁷ Državni arhiv Osijek (dalje HR-DAO), Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, Izvještaj tajnika o radu Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku u 1937/38. društvenoj godini, knj.1, kut. 1; HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

⁸³⁸ Frant. KORÍNEK: Spoluprací všech k lepším zítřkům; Lístek z dějin Čs. Obce v Záhřebě, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 6, 9. II. 1939, 3; br. 8, 26. II. 1939, 3., Sjednocení krajanů v Záhřebě v jediném spolku, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 24., 16. VI. 1939, 3.

Mnogo veći interes češke manjine polučila je inicijativa za osnivanjem gospodarske škole. Poticaj je bilo osnivanje ženske Privatne gospodarske ili gazdinske škole u Novom Sadu u listopadu 1922. koju je osnovalo Središnje društvo čehoslovačkih žena u Kraljevini SHS.⁸³⁹ *Jugoslávští Čechoslováci* bili su obasuti zahtjevima za osnivanjem Češke gospodarske škole koja bi »imala praktičnu i teoretsku nastavu, a osoba kojoj bi bilo povjereno vođenje škole trebala bi biti zainteresirana za uspjeh cijeloga gospodarstva i same škole.«⁸⁴⁰ Ideja je izazvala velik interes među seoskom manjinom. Javljali su se čitatelji s prijedlozima da se u češkim društvima, dok se ne osnuje gospodarska škola, održavaju poučna predavanja kako se prede, тка, izrađuju boje, lakovi i sl.⁸⁴¹ Višegodišnja nastojanja rezultirala su osnivanjem *Prokúповé odborné hospodárské školy* (Prokupove strukovne gospodarske škole) 1927. godine u Velikim Zdencima. Ime je dobila prema poslaniku čehoslovačke Narodne skupštine i predsjedniku Domovine iseljenih Čehoslovaka u Pragu Adolfu Prokúpeku, a 1930. škola je preseljena u Daruvar.⁸⁴² Poduka je bila isključivo na češkom jeziku, a školska je godina trajala od 1. studenoga do 1. travnja, u razdoblju s najmanje poljodjelskih radova. U školi se podučavalo »ispravno pisati, crtati, mjeriti, brinuti se o životinjama i usjevima, o unapređivanju oranica, zadruga, o zadružnom i gospodarskom računovodstvu, mljekarstvu, vođenju gospodarstva i dr.« U sastavu škole bio je i internat. Učenici, koji su ga pohađali, trebali su donijeti svoj jastuk, pokrivač, dva tanjura, čašu, žlicu, vilicu i nož. Stanovanje je bilo besplatno, ali za hranu je svaki »učenik za sebe treba donijeti, koliko mu je potrebno.«⁸⁴³ 1936. godine banska uprava Savske banovine u Zagrebu izdvojila je 5000 dinara za potrebe gospodarske škole.⁸⁴⁴ U proljeće 1933. godine u Daruvaru je pokrenut mjesečni gospodarski tečaj za djevojke.⁸⁴⁵

U srpnju 1940. ban Banovine Hrvatske Ivan Šubašić donio je odluku o otvaranju pučkih škola za djecu manjina. Prema banovnoj odluci u Banovini Hrvatskoj bilo je dozvoljeno otvo-

⁸³⁹ *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 15., 1. X. 1922, 70.

⁸⁴⁰ Fr. MALÁSEK: Založme si československou školu hospodářskou!, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 16., 15. X. 1922, 78; Isti, Dejte nám hospodářskou školu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 34-35., 3. IX. 1925, 242-243; S.: Naše hospodářská škola, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 31., 5. VIII. 1926, 274., Co je s hospodářskou školou v Zdencích? *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 35., 1. IX. 1927, 292.

⁸⁴¹ Ivan LJUBOJEVIĆ: U radu je spas, u znanju je moć, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 17-18., XI. 1922, 84.

⁸⁴² *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 43., 25. X. 1928, 6.

⁸⁴³ Fr. HAŠPL i J. PROCHÁZKA, Návěští Prokúpkovy odborné hospodářské školy v Daruvaru na školní rok 1932-33, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 36, 8. IX. 1932, 1., Naša hospodářská škola, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 14, 5. IV. 1934, 1., VII. výroční zpráva odborné hospodářské školy Prokúpkovy v Daruvaru, Jugoslavie, na školní rok 1933-1934, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 18., 3. V. 1934, 3-5., Deset rok už seje požehnání, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 45, 11. XI. 1937, 1-2.

⁸⁴⁴ K. bánská zpráva v Záhřebě podporuje naši hospodářskou školu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 39., 25. IX. 1936, 3.

⁸⁴⁵ Náš prvý hospodyňský kurs, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 15., 4. V. 1933, 1.

riti »odio pučke škole s nedržavnim nastavnim jezikom, koja nijesu ni hrvatske, ni srpske ni slovenske narodnosti« pod nekoliko uvjeta »a) u mjestu za koje se traži takav odio, u znatnoj mjeri stanuju državljani Kraljevine Jugoslavije s nedržavnim materinim jezikom; b) ako za traženi novi odio ima najmanje 30 učenika dotičnog materinje jezika. Iz opravdanih razloga odobrit će ban i otvorenje ovakvog odjela i s manje djece, ukoliko taj broj nije manji od 25; c) djeca jedne nedržavne narodnosti ne mogu polaziti školu druge nedržavne narodnosti; d) djeca državnoga (hrvatskog, srpskog, slovenskog) materinje jezika moraju polaziti pučku školu s državnim nastavnim jezikom, a djeca druge narodnosti i jezika mogu polaziti odjele pučke škole s državnim nastavnim jezikom, mjesto odjele svoga materinje jezika, ako to zahtijevaju roditelji; e) djeca stranih državljana se mogu - prema želji njihovih roditelja - primati ili u odjele s državnim nastavnim jezikom ili u odjele svoga materinje jezika, ako takovi u mjestu postoje i ako u njima imade slobodnog mjesta; f) djeca stranih državljana ne mogu se uzimati u obzir za uvjet naveden pod 2; g) ako u jednom mjestu ima više odjela iste narodnosti, oni mogu imati upravitelja, koji se postavlja iz reda nastavnika tih odjela; h) učitelji odjela nedržavne narodnosti treba da pored hrvatskoga jezika potpuno vladaju i jezikom dotične narodnosti; i) odluku o otvaranju pučke škole za druge narodnosti donosi ban na molbu roditelja, koja se podnosi nakon izvršenog upisa učenika.«⁸⁴⁶

Češke manjinske škole djelovale su sve do 16. lipnja 1941. kada su odlukom ministra bogoštovlja i nastave Mile Budaka na području Nezavisne Države Hrvatske ukinute »sve srpsko-konfesionalne pučke škole, sve privatne češke pučke škole i svi odjeli na državnim hrvatskim pučkim školama sa češkim nastavnim jezikom na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske.«⁸⁴⁷

Ostat ćemo Čehoslovaci? ⁸⁴⁸

Prije Prvoga svjetskog rata češka su društva bila malobrojna. Osim Češke besede u Zagrebu osnovane 1874., Češke besede u Dubrovniku osnovane 1899. te čeških beseda u Daruvaru i Prekoprakri osnovanih 1907. osnivanje čeških društava bilo je u začetku, stoga su se oko novina *Český list* okupljali Česi ne samo u Hrvatskoj već i u ostalim južnoslavenskim zemlja-

---

⁸⁴⁶ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3., Otvaranje pučkih škola za djecu manjina, *Novosti*, br. 197., 19. VII. 1940.

⁸⁴⁷ Ovom se odlukom ne ukidaju privatne pučke slovačke škole niti odjeli na državnim hrvatskim pučkim školama sa slovačkim nastavnim jezikom«, što ne treba čuditi jer je Slovačka među prvima priznala Nezavisnu državu Hrvatsku. HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

⁸⁴⁸ Franta BURIAN: Zůstaneme Čechoslováci? *Československé listy*, br. 7., 17. II. 1921, 1.

ma. Novine su objavljivale brojne dopise iz mjesta naseljenih Česima. Javljale su pojedinosti o radu društava i o inicijativama i akcijama za osnivanje novih društva, ujedno obavještavajući o svim oblicima organiziranja manjine. Redovito su objavljivane vijesti iz daruvarske i zagrebačke Češke besede poput organiziranja izleta, maškara, pjevačkih i dramskih večeri, predavanja i najrazličitijih proslava koje su svjedočile o okupljanju pripadnika manjine i o borbi za očuvanje nacionalnog identiteta. Na okupljanjima u zagrebačkoj Češkoj besedi često je nazočio Stjepan Radić. Zagrebačko je društvo 1919. godine promijenilo ime u Čehoslovačka obec. Češka beseda i obec djelovali su u Zagrebu sve do 1937. godine, kada je nakon izgradnje zajedničkoga Narodnog doma u Šubićevoj ulici došlo do spajanja obaju društava pod nazivom *Spojené spolky Česká beseda a Československá obec* (Udružena društva Češka beseda i Čehoslovačka obec).⁸⁴⁹ Već iz prvih brojeva novina možemo saznati da je Češka beseda u Daruvaru 1911. godine imala 97 članova na čelu s predsjednikom J. Šmidom te da bi s jačanjem narodne svijesti i broj članova bio veći. Češka beseda u Prekoprakri imala je 56 članova, a u novinama se oglasila sloganom »kada nas je manje, bolje se razumijemo.« Istodobno je u Hercegovcu djelovala amaterska kazališna skupina, dok su Česi iz Zadra javljali da će, dok se ne osnuje češko društvo, radije šutjeti nego pričati njemački. Godine 1913. osnovano je drugo češko društvo u Zagrebu *Český vystěhovalec* (Češki iseljenik) čiji je zadatak bilo poučno, zabavno i potporno djelovanje te njegovanje tjelovježbe.⁸⁵⁰ Ponukano osnivanjem novoga društva, uredništvo novina *Český list* poticalo je i isticalo značaj osnivanja manjinskih društava naglasivši da bi se društva trebala posvetiti isključivo poučno-zabavnim zadacima, a nikako političkima. Manjina je bila upozorena kako bi svaka politička obojenost mogla društvo učiniti oruđem neke političke stranke, što bi imalo negativne posljedice ne samo za pojedince, već i za manjinu u cjelini. U društvu bi svaki pripadnik manjine trebao naći duhovnu okrepju i spas od odnarođivanja, po mogućnosti uz knjigu, a nikako uz alkohol. Također je kroz *Český list* bilo predlagano osnivanje društava u svim mjestima naseljenima češkom manjinom, a ne samo u onim većima te su se javljali planovi za osnivanje središnjice čeških društava. Uredništvo novina kritiziralo je dotadašnji rada čeških društava koja »što se tiče daljnjeg širenja ne daju znakove života. Ona su poput prisilnih organizacija gdje nema pravoga društvenog života već samo srdžba, zavist, ogovaranje i klevetanje.«⁸⁵¹ Kao razlog tomu isticali su pomanjkanje češke inteligencije koja bi im dala »uzvišeniji smjer djelovanja.«⁸⁵² Podršku Česima u osnivanju društava pružio je i

⁸⁴⁹ Na okupljanjima u zagrebačkoj Češkoj besedi često je nazočio i Stjepan Radić.

⁸⁵⁰ Význam zákládaní českých spolků v cizině, *Nový český list*, br. 17., 26. IV. 1913, 1., Josef, MATUŠEK, Z dějin českého menšinového tisku v Jugoslavii, *Jednota, Jednota*, br. 49., 4. XII. 1954, 2.

⁸⁵¹ Význam zákládaní českých spolků v cizině, *Nový český list*, br. 17., 26. IV. 1913, 1.

⁸⁵² K činnosti našich krajanských spolků z hranicemi, *Nový český list*, br. 5, 24. I. 1914, 1.

Stjepan Radić. Oglasivši se u listu, istaknuo je da bi se sve češke besede trebale ravnati prema istom zadatku, a to je »širenje smisla za praktičnu djelatnost, za iskonsku čovječnost, a time i za zbiljski napredak i zbiljsku slobodu«. ⁸⁵³

Nakon osnivanja Kraljevine SHS povećao se broj čeških društava pod nazivom *beseda* ili *obec* s pridjevkom češka ili čehoslovačka. Broj društava bio je najveći početkom 1930-ih. Istodobno je u drugoj polovici 1930-ih velik broj društava prestao s radom, prvenstveno iz financijskih razloga. ⁸⁵⁴ Njihova je svrha bila obrazovno-poučna i zabavna. Politika je načelno bila isključena. U programu Češke besede u Zagrebu bila je navedena namjera okupljanja svih Čeha koji se u Hrvatskoj osjećaju kao u tuđini, dok se u pravilima ističe kako će beseda nastojati sačuvati tradicije svoga naroda te pružati pomoć kulturnim nastojanjima Čeha i Hrvata. ⁸⁵⁵ Zadatci Češke besede u Daruvaru bili su »poučavati i odgajati naseljene Čehe u gradu i okolici, odgajati ih u narodnom duhu, i to kako kulturnim radom tako i čitanjem knjiga«. ⁸⁵⁶ U pravilima Čehoslovačke besede u Osijeku (osnovane 1920.) bilo je utvrđeno da će se obrazovno-poučni i zabavni ciljevi ispuniti priređivanjem rasprava i stručnih predavanja, pretplatom različitih časopisa i knjiga zabavnog i poučnog sadržaja i posuđivanjem tih publikacija članovima, organiziranjem društvenih zabava, izleta i svečanosti te priređivanjem amaterskih predstava i glazbenih događanja. ⁸⁵⁷

Valja napomenuti kako češki katolici u Kraljevini SHS nisu imali svoje svećenike, već su prisustvovali hrvatskim bogoslužjima. Nastavili njegovati i kult sv. Vaclava, sv. Jana Nepomuka i sv. Ćirila i Metoda. U Kraljevinu SHS iz Čehoslovačke su dolazili katolički i evangelički misionari te je, kako smo već napomenuli, jedna od prvih propovijedi na češkom jeziku bila održana u Donjem Daruvaru u svibnju 1922. gdje je »sve iznenadilo što se ne boji pričati češki«. Nakon toga su novine *Jugoslávští Čechoslováci* redovito obavještavale čitatelje kada i gdje će se održavati mise na njihovom materinskom jeziku. Iz svega navedenog možemo zaključiti kako su takva bogoslužja bila iznimno rijetka i neredovita. Češke su evangelike u Daruvaru posjetili 1923. propovjednik Vladimir Mičan iz Brna, 1933. češki župnik Antonin Venc iz Brna, iscjelitelj češkokobratske evangeličke crkve Toman i propovjednik Josef Prochaska. Od

⁸⁵³ Štěpán, RADIČ, Hlavní úkol Čechů vně vlasti, *Český list*, br. 1., 6. I. 1912, 1.

⁸⁵⁴ Jos. BEZDÍČEK, K nové práci, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 5., 2. II. 1939, 1.

⁸⁵⁵ Josef, MATUŠEK, Josip, HANZL, Adolf, ORCT, *Borbeni put I. Čehoslovačke brigade »Jan Žižka z Trocnova« NOVJ*, Čehoslovački savez u SRH, Daruvar, 1968., 29-30.

⁸⁵⁶ Josef, MATUŠEK, Česká beseda v Daruvaru 1907-1982, Daruvar 1982., Isti, Dosud nezname dokumenty o Českem dome v Daruvaru. *Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 20., 2000., 86-91., Isti, Beseda a mladež 1907-1941. *Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 21., 2001., 3-22., Isti, Česká beseda v Daruvaru po II. světové válce, *Jednota*, br. 4., 1. II. 1958, 3.

⁸⁵⁷ HR-DAO, Češka (Čehoslovačka) beseda u Osijeku, 1913-1941, 413, kut. 1.

1935. g. češkim je katolicima pomagao Središnji apostolat sv. Ćirila i Metoda iz Olomouca i Zajednica sv. Rafaela iz Praga.⁸⁵⁸

Čehoslovački savez

Osnutkom Kraljevine SHS, zbog porasta broja čeških društava i s ciljem povezivanja ne samo čeških društava, već i češke i slovačke manjine, javila se inicijativa za osnivanjem krovne organizacije pod nazivom *Československý Sváz* (Čehoslovački savez). Promidžbu oko osnivanja Saveza preuzele su novine *Československé listy* već 1919. godine. U skladu s unitarističkom politikom uredništva zaključile su kako će osnivanje Saveza napokon posvjedočiti da u Kraljevini SHS ne žive Česi i Slovaci već Čehoslovaci.⁸⁵⁹ U listopadu 1919. bila su objavljena pravila budućega Saveza. Sastavio ih je tajnik Pripremnog odbora Stanislav Kukla. Trebala su poslužiti pri izradi i usklađivanju pravila mjesnih manjinskih društava.⁸⁶⁰ Naime, osobe okupljene oko *Československé listy* bile su više usredotočene na osnivanje Čehoslovačke napredne seljačke stranke (dalje ČNSS) 1920. godine, koja je sudjelovala na izborima za Ustavotvornu skupštinu, nego na osnivanje Saveza.⁸⁶¹ Iako se u izbornoj 1920. godini razmišljalo o Savezu kao o organu koji bi objedinio sva češka i slovačka društva u Kraljevini SHS, prednost je ipak dana osnivanju jedinstvene čehoslovačke političke organizacije.⁸⁶²

Tek nakon poraza ČNSS na izborima za Ustavotvornu skupštinu 28. studenoga 1920. i inicijative zagrebačke Češke besede, koja je na sebe preuzela organizaciju, ponovno se aktualiziralo osnivanje Čehoslovačkog saveza. U ožujku 1921. bio je objavljen proglas zagrebačke Češke besede o osnivanju Saveza čehoslovačkih društava u Jugoslaviji te nacrt njegova budućeg programa prema kojemu bi trebalo »udružiti sve pripadnike čehoslovačkog naroda, koji žive na području Kraljevine SHS, u zajedničkome kulturnom, narodno-gospodarskom i narodno-političkom radu kao i u uzajamnoj moralnoj potpori i narodnom predstavljanju.«⁸⁶³ Bilo je zamišljeno da uloga Saveza bude potporna te da Savez bude isključivo nepolitična organizacija s ciljem udruživanja pripadnika češke manjine »koji danas nisu niti Česi ni Hrvati«

⁸⁵⁸ Jaroslav, VACULÍK, Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2., 2008., 2., 121.

⁸⁵⁹ Svaz a Dolní Zem, *Československé listy*, br. 10., 13. IX. 1919, 1.

⁸⁶⁰ Přípravného výboru pro zřízení Svazu československých spolků, *Československé listy*, br. 14., 18. IX. 1919, 4.

⁸⁶¹ Usp: DUGAČKI, *Svoj svome*.

⁸⁶² Fr. SMETANKA: Jednota a naš program, *Československé listy*, br. 1., 5. I. 1920, 2.

⁸⁶³ Na osnivanju Saveza počela su 1919. raditi beogradska društva Havliček i Lumir. *Československé listy*, br. 10., 12. III. 1921, 1.

sa Slovacima. Savez je, također, trebao pripomoći pri procesu asimilacije⁸⁶⁴ i podići narodnu svijest na viši cilj, a to je stvarno njegovanje slavenstva. Postojala su mišljenja kako »asimilacija je neminovna, ne treba se opirati zakonima prirode, ali možemo je usporiti do toga doba kada će naša okolina biti takva da ta asimilacija neće značiti minus za jugoslavensku stvar nego dobitak za čehoslovačku stvar.«⁸⁶⁵ U travnju 1921. o osnivanju Saveza oglasio se i Vojta Režný, tajnik ČNSS. Iako je priznao osnivanje Saveza kao nepolitične organizacije, potaknut porazom na izborima za Ustavotvornu skupštinu, smatrao je da bi Savez ipak trebao istupati u svim aktualnim političkim pitanjima koja se tiču manjine. Budući da je Kukla u pravilima istaknuo nepolitičnost Saveza i njegovu isključivo reprezentativnu ulogu, Režný je otvorio pitanje osnivanja nove središnjice. Ona ne bi, za razliku od Saveza, ovisila o podršci Čehoslovačke, nego bi pod imenom *Národní rada* (Narodni savjet) zastupala interese ovdašnje manjine te se svim snagama usredotočila na rad na kulturnom, gospodarskom i političkom polju zastupajući program Čehoslovačke napredne seljačke stranke.⁸⁶⁶

Osnivanje Saveza podržalo je 19 društava iz Kraljevine SHS te je zagrebačka Češka beseda 28. i 29. lipnja 1921. u Osijeku sazvala *První sjezd Čechoslováků v Jihoslávii* (Prvi kongres Čehoslovaka u Jugoslaviji).⁸⁶⁷ Kako je Češka beseda na sebe preuzela organizaciju kongresa i osnivanje Saveza, njezin ponešto izmijenjen nacrt pravila bio je prihvaćen na osnivačkom kongresu Saveza. Prema tim pravilima članovima Saveza mogli su postati pripadnici češke i slovačke manjine i iz krajeva u kojima nisu bila osnovana manjinska društva.⁸⁶⁸ Na kongresu su sudjelovali predstavnici 36 čeških i slovačkih manjinskih društava. Za predsjednika kongresa bio je izabran Jan Frynta, službenik iz Osijeka. Za prvo sjedište Saveza bio je izabran Novi Sad, a prvo predsjedništvo su činili predsjednik L'udevit Mičátek, odvjetnik iz Novog Sada, potpredsjednik Jan Růžička, inspektor iz Ljubljane, tajnik Vladimír Mičátek, učitelj iz Kisača,

⁸⁶⁴ Franta BURIAN, Zůstaneme Čechoslováci? *Československé listy*, br. 7, 17. II. 1921, 1.

⁸⁶⁵ Stanislav KUKLA, Svaz československých spolků v Jihoslávii, *Československé listy*, br. 11., 18. III. 1921, 1; Dr. F. SMETÁNKA, V Zahřebě, 31. března, *Československé listy*, br. 13., 2. IV. 1921, 1.

⁸⁶⁶ Vojta, REŽNÝ: »O Svazu«, *Československé listy*, br. 13., 2. IV. 1921, 1-2. Režný je slične prijedloge osnivanja češke naddruštva iznio i 1936. godine. Vojta, REŽNÝ, O tom poradním sboru, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 6., 6. II. 1936, 1.

⁸⁶⁷ Osnivanje Saveza podržale su: Čehoslovačka obec u Beogradu; Čehoslovačka obec u Osijeku, Čehoslovačka obec u Zagrebu, Čehoslovačka obec u Međuriću, Čehoslovačka obec u Subotici, Čehoslovačka obec u Usori, Češka beseda u Sarajevu, Češka beseda u Dubrovniku, Češka beseda u Zenici, Češka beseda u Tomašici, Češka beseda u Prekopakri, Čehoslovačka beseda u Prijedoru, Čehoslovačka beseda u Karlovcu, Čehoslovački kružok u Tuzli, Klub Čeha u Mariboru, Čehoslovačka beseda u Binguli, Čehoslovačka beseda u Derventi, Industrijski čitateljski krug u Bačkom Petrovcu.

⁸⁶⁸ Svaz, *Československé listy*, br. 20., 21. V. 1921, 1-2.

i Julius Kubany, učitelj iz Bačkog Petrovca.⁸⁶⁹ Među važnijim pitanjima koja je Savez trebao riješiti istaknuto je otvaranje čeških škola, konačno rješavanje pitanja državljanstva te osnivanje novčarskih zavoda i gospodarskih društava. S kongresa je bio poslan pozdravni brzojav regentu Aleksandru i čehoslovačkom predsjedniku Masaryku. Tekst brzojava kralju Aleksandru glasio je: »NJ. V. regentu Alexandru, Beograd. Delegati čehoslovačkih prosvetnih društava iz cele kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na kongresu u Osijeku smatraju svojom ugodnom dužnošću pozdraviti Vašega dragoga nam oca kralja Petra i Vas kao stvaraoce jugoslavenskog ujedinjenja i slobode. Smatraćemo se srećni, ako će nam se dozvoliti da saradujemo u radu za procvat stečene slobode bratskoga naroda i u buduće, kako smo i dosada. Da živi Vaše kraljevsko Visočanstvo, da živi naš kralj Petar Osloboditelj! – Predsedništvo kongresa Čehoslovaka.« Brzojav upućen predsjedniku Masaryku bio je identičnoga sadržaja.⁸⁷⁰ Kongres je vladama obiju zemalja poslao memorandume. Od jugoslavenske vlade zahtijevalo se očuvanje jedinstva naroda i cjelovitosti Kraljevine SHS, rješavanje pitanja državljanstva za pripadnike češke manjine i osiguravanje njezine potpune ravnopravnosti te osnivanje manjinskih pučkih škola. Od čehoslovačke vlade tražilo se rješavanje pitanja čehoslovačkih vojnih obveznika koji žive u Kraljevini SHS, donošenje zakona o posredovanju pri zapošljavanju izvan granica Čehoslovačke, pomoć siromašnijim povratnicima i otvaranje konzularnih škola za djecu čehoslovačkih građana koji žive u Kraljevini SHS.⁸⁷¹ Iz brzojava i posebice memoranduma vidljiva su stajališta novoosnovanog Čehoslovačkog saveza koji je kroz prosvjetnu i kulturnu djelatnost »čehoslovačke« manjine promicao kako jugoslavenski tako i čehoslovački unitarizam i centralizam. Kasnije djelovanje Saveza i njegovih ogranaka dovelo je do raslojavanja među češkom manjinom i slovačkog opiranja politici čehoslovakizma.⁸⁷² Uredništvo novina *Hlas*⁸⁷³

⁸⁶⁹ Sjedište Saveza 1924-37. bio je Beograd, a 1937-41. Zagreb.

⁸⁷⁰ »NJ. V. regentu Alexandru, Beograd. Delegati čehoslovačkih prosvetnih društava iz cele kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na kongresu u Osijeku smatraju svojom ugodnom dužnošću pozdraviti Vašega dragoga nam oca kralja Petra i Vas kao stvaraoce jugoslavenskog ujedinjenja i slobode. Smatraćemo se srećni, ako će nam se dozvoliti da saradujemo u radu za procvat stečene slobode bratskoga naroda i u buduće, kako smo i dosada. Da živi Vaše kraljevsko Visočanstvo, da živi naš kralj Petar Osloboditelj! - Predsedništvo kongresa Čehoslovaka.«; »Pan president Masaryk, Capri. Slováci a Česi, delegáti československých osvětových spolkov z celého kral'ovstva Srbov, Horvatov a Slovincov, shromaždeni v nejsrdečnejšej shode na slávnostnom sjezde v Osieku pritupiac k položeniu základov ústrednej organizácie všetkého osvetového snaženia Čechoslovákov v Juhoslávii pozdravujú Vás ako vôdca našej starej vlasti a národa šťastní nad Vaším úplným uzdravením. Žijte nášmu národu ešte mnohá léta! - Predsedníctvo kongresa.« První sjezd Čechoslováků v Jihoslávii, *Českolovenské listy*, br. 26-27., 9. VII. 1921, 1-3.

⁸⁷¹ Josip, MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, Jednota, Daruvar, 1996, 79.

⁸⁷² Usp. DUGAČKI, *Svoj svome*.

⁸⁷³ Novine *Hlas* izlazile su 1922.-23.

pozdravilo je osnivanje Čehoslovačkog saveza koji je trebao »okupiti cijelu moralnu, duševnu i materijalnu snagu svih pripadnika našeg naroda da bi se ona angažirala u službi općenarodnih interesa«. Posebno je zahvalilo novinama *Československé listy* koje su okupile češke i slovačke općine u Kraljevini SHS.⁸⁷⁴

Gašenjem zagrebačkih listova *Československé listy* i *Hlas*, okupljanjem češke manjine oko lista *Jugoslávští Čechoslováci* i pretvaranjem Daruvara u centar češke manjine u Hrvatskoj odlučnost uredništva da se ne miješa u politiku dovela je do sukoba s Čehoslovačkim savezom. Sukobi su se posebno rasplamsali nakon što je sjedište Saveza 1924. godine premješteno u Beograd čime su interesi manjine izvan gradskih središta ostali zapostavljeni. Velik je dio čitatelja smatrao da bi *Jugoslávští Čechoslováci* trebali postati službenim listom Saveza. Nezadovoljan politikom Saveza, list je upozoravao da pitanje državljanstva nije riješeno te da će prema sadašnjem stanju svaki deseti Čeh u Hrvatskoj kao takav moći biti upisan u popis stanovništva. *Jugoslávští Čechoslováci* istaknuli su da Česi trebaju Savez, ali »želimo li biti manjina pred zakonom, trebamo raditi za to, a ne protiv toga.« Uredništvo je politiku Čehoslovačkog saveza povezivalo s beogradskim centralizmom smatrajući da »za vođu naše manjine trebamo onoga tko u prvom redu poznaje naše prilike u Hrvatskoj i Slavoniji i ne skriva istinu da su se nakon prevrata upravo Česi iz čiste češke Pemije (Ivanovo Selo op. a.) i okolice prvi pobunili protiv Beograda i koji od 'bratskih' rana još uvijek nose brazgotine na duši.« Što se tiče Beograda kao sjedišta Saveza, bili su mišljenja da »trebamo prirodni centar, a ne politički poput Zagreba i Beograda kakvim će uvijek biti smatrani i gdje ne bismo bili mjerodavni i kada bi nas bilo dva ili pet puta više. Naši prirodni centri su Petrovac i Daruvar. Njih gradimo, u njima smo svi koncentrirani.«⁸⁷⁵ S druge strane, Savez je listu zamjerao što premalo pozornosti posvećuje politici te se iz sjedišta poput Daruvara ne može sagledati cjelina. *Jugoslávští Čechoslováci* uspoređivani su s novinama *Československé listy*, a počeli su se pojavljivati i letci usmjereni protiv Jaroslava Dittricha, tadašnjeg urednika *Jugoslávští Čechoslováci*. Letci, upućeni »svim čehoslovačkim društvima u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca« sadržavali su napise u obranu Saveza, odnosno njegova sjedišta u Beogradu, prijedloge o spajanju novina *Jugoslávští Čechoslováci* i *Národní jednota* u jedan list, koji bi zastupao interese Saveza, kao i objede protiv Dittricha prema kojima je on zahtijevao 16 500 dinara godišnje da bi u svojim novinama objavljivao vijesti o aktivnostima Saveza, a zauzvrat bi Savezu ustupio određen broj primjeraka novina. Prema istom letku *Jugoslávští Čechoslováci* optuživali su Savez da provodi velikosrpsku politiku te je vodstvo Saveza pozvalo svoje članove, ako smatraju da su klevete protiv Dittricha neistinite, da bojkotiraju novine *Jugoslávští Čechoslováci*.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ Slovo k srdcu, *Hlas*, br. 1., 14. IV. 1922, 1.

⁸⁷⁵ D.: Aby bylo jasno, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 14., 9. IV. 1925, 155-156.

⁸⁷⁶ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2., J. P.: O našem tisku, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 12., 22. III. 1923, 88-89; Alois, MUNZAR, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 51-52., 24. XII. 1925, 481-482.

Česi su bili pozvani da se pretplate na slovačke novine *Národná jednota* (Slovaci u Hrvatskoj nisu bili spominjani) koje će spajati Čehe i Slovake i time doprinijeti »zajedničkom razumijevanju s našom sjevernom braćom. Istina je da mi tu živimo udaljeni brat od brata, vi većinom u Hrvatskoj, mi u Vojvodini, no to uopće ne mora ometati stvaranje užih dodira. [...] Slovački časopis može biti i vašim, kao što mi češke časopise smatramo našim. [...] Da vidimo Vas! Radite s nama na uzdizanju naših ljudi, podijelite svoja iskustva s ljudima i uvjerite se da svatko dobije što mu treba.«⁸⁷⁷ *Národná jednota* trebala je postati spojnicom između dva naroda.⁸⁷⁸ Razmišljalo se čak i o tome da novine izlaze dvojezično, na slovačkom i češkom jeziku⁸⁷⁹ te da svi članovi Čehoslovačkog saveza plaćaju pretplatu na *Národnú jednotu*.⁸⁸⁰ Krajem 1922. javila se ideja da se *Jugoslávští Čechoslováci* i *Národná jednota* spoje u jedinstven časopis koji bi bio glasilo Saveza, što je Jaroslav Dittrich odbio. Savez je došao do novog, po njemu kompromisnog rješenja - pokrenuti novi časopis pod nazivom *Vestník, českolovenského ľudu v Juhoslávii* (Vjesnik čehoslovačkog naroda u Jugoslaviji). List je trebao početi s izlaženjem u Bačkom Petrovcu početkom 1923. godine,⁸⁸¹ a postojala je i mogućnost da se kao službeni organ Saveza ujedini s *Národnom jednotom* što bi značilo slabljenje pozicija češke manjine i udar na njihove novine. Načelno se spominjalo da bi novi list imao tri urednička vijeća. Češko bi činili Jaroslav Dittrich, predsjednik Češke besede u Daruvaru i češki predstavnik u Savezu, slovački urednici *Národne jednote* i slovački predstavnik u Savezu te uredničko vijeće koje bi imenovao Savez, najvjerojatnije predsjednik i tajnik Saveza. Najjači argument za pokretanje novoga časopisa bio je da i *Národná jednota* i *Jugoslávští Čechoslováci* uglavnom gledaju svoje interese što nije u interesu »Čehoslovaka« u Jugoslaviji.⁸⁸²

Vestník nikada nije izašao, a sukob se sve više zaoštravao. O pitanju glasila Čehoslovačkog saveza oglasio se tajnik Čehoslovačkog saveza i bivši urednik *Českolovenské listy* Vojta Režný koji je zagrebački tada već ugasli *Hlas* i novoosnovani daruvarski list *Jugoslávští Čechoslováci* proglasio nevažnima jer »listovi samozvanih pojedinaca nemaju ni najmanjeg pravo govoriti u ime naše manjine kao cjeline.«⁸⁸³ Kao glasilo Saveza nametala se *Národná jednota* koja bi uzela

⁸⁷⁷ Úprímné slovo bratom Čechom, *Národná jednota*, br. 26, 20. VI. 1922, 2; Jindrich, PROCHÁZKA, Naše noviny, *Národná jednota*, br. 38, 22. IX. 1922, 2.

⁸⁷⁸ POZOROVATEL, Úprímné slovo bratom Čechom, *Národná jednota*, br. 26., 30. VI. 1922, 2.

⁸⁷⁹ Jindrich PROCHÁZKA, Naše noviny, *Národná jednota*, br. 40, 6. X. 1922, 2.

⁸⁸⁰ Slovo k našim priaznivcom, *Národná jednota*, br. 44, 3. XI. 1922, 1; LILGE: Z našich aktuálnych otazok, *Národná jednota*, br. 47, 24. XI. 1922, 1.

⁸⁸¹ Jindrich, PROCHÁZKA, Naše noviny, *Národná jednota*, br. 49, 8. XII. 1922, 1.

⁸⁸² Jindrich, PROCHÁZKA, Naše noviny, *Národná jednota*, br. 49, 8. XII. 1922, 1.

⁸⁸³ Uredništvo *Národne jednote* iako je u cjelosti objavilo dopis, ogradilo se je od njega. Vojta, REŽNÝ, Dopisy, *Národná jednota*, br. 28., 13. VII. 1923, 2.

u obzir specifičnosti u razvoju slovačke manjine u Vojvodini i češke u Hrvatskoj.⁸⁸⁴ Uslijedili su napadi na Jaroslava Dittricha. Napadi su se rasplamsali tijekom 1924. godine i trajali sve do 12. travnja 1925. kada je sukob kompromisno riješen.⁸⁸⁵ List *Jugoslavští Čechoslováci* priznao je Čehoslovački savez predstavnikom češke manjine, uz uvjet da njegovo sjedište svake godine bude u drugome mjestu. Savez je priznao list službenim glasilom češke manjine, a *Národní jednota* je bila glasilo Saveza za slovačku manjinu.⁸⁸⁶ Tako se prva skupština Saveza održala 1924. u Bačkome Petrovcu, a iduća 1926. u Daruvaru. Savez je imao zemljoradnički, kulturni, kazališni i školski odbor, a na skupštini u Daruvaru bio je osnovan i pravni odbor.⁸⁸⁷ Početkom 1927. godine Čehoslovački je savez uputio proglas pripadnicima češke i slovačke manjine u Kraljevini SHS da podupru novine *Jugoslavští Čechoslováci*. Istodobno su pozvali Čehe na podupiranje *Národne jednote* čime bi dobili informacije o »trudu braće Slovaka, koji su na kulturnom polju uspješniji nego češka manjina«.

Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkog saveza

Godine 1929. godine postavilo se pitanje osnutka organa koji bi se bavio isključivo kulturnom aktivnošću češke manjine. Na savjetovanju održanom 3. listopada 1931. u Daruvaru odlučeno je da se osnuje Prosvjetni i gospodarski odbor. Iduće godine na inicijativu Josefa Bezdíčka, koji je bio imenovan predsjednikom središnjice, odbor je pod nazivom Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkog saveza za češka sela postao odsjek Čehoslovačkog saveza. Njegova je aktivnost prvenstveno bila usmjerena na razvoj kulturnog i društvenog života češke manjine u Savskoj banovini. Iako je Beograd bio sjedište Čehoslovačkog saveza 1924. - 1937., osnutkom Savske banovine Zagreb je postao središte većine čeških društava u Kraljevini Jugoslaviji. Odlukom Prosvjetnog odbora i Saveza 1932. godine sva su se društva trebala preimenovati u čehoslovačke besede. I sva novoosnovana društva nosila su taj naziv. To su pod pritiskom Prosvjetnog i gospodarskog odbora prihvatila i slovačka društva u Jelisavcu (osn. 1935.), Josipovcu (osn. 1937.), Jurjevcu (osn. 1936.), Kneževcu (osn. 1938.) i Markovcu Našičkom (osn. 1937.), dok su ostala slovačka društva ostavila u svom nazivu pridjevnik slovački.⁸⁸⁸ Osim što su zalaganjem odbora bile osnivane nove besede (poput Čehoslovačke besede

---

⁸⁸⁴ Pribeh národných slávností, *Národní jednota*, br. 28., 13. VII. 1923, 1.

⁸⁸⁵ F. KLÁTIK, Sváz, *Národní jednota*, br. 51, 18. XII. 1924, 2-3.

⁸⁸⁶ No, tek od 1928. godine list je imao podnaslov *Organ českoslovanského svázu v Kral. SHS*. MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 82.

⁸⁸⁷ Daruvarský sjazd Čsl. Svázu v SHS, *Národní jednota*, br. 28., 15. VII. 1926, 2-3.

⁸⁸⁸ MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 207.

u Ivanovu Selu koja je osnovana nakon više od sto godina postojanja naselja),⁸⁸⁹ u požeškom, daruvarskom, bjelovarskom i zagrebačkom okrugu osnivane su i dječje besidke i omladinski kružoci.⁸⁹⁰ Osim osnivanja društava, Odbor je predstavljao češku manjinu na raznim izložbama u Čehoslovačkoj, priređivao ljetne škole i jezične tečajeve za učitelje u Čehoslovačkoj, organizirao stipendije za studente, poučna predavanja, projekcije čeških filmova i brinuo se o radu amaterskih kazališta. Gdje nije bilo čeških škola, organizirao je rad dječjih udruga i klubova mladeži pod nazivom *Besídka venskóvského dorostu* (Udruženja seoskoga podmladka). I novine *Jugoslávští Čechoslováci* imale su posebnu rubriku *Hlídka dorostu* (*Straža podmladka*). Udruženje seoskog podmladka u Končanici organiziralo je 1935. godine žetvene svečanosti, koje su djelomično bile snimane, te je tako nastao prvi dokumentarni film o životu češke manjine u Hrvatskoj.⁸⁹¹ Središnjica Odbora sa sjedištem u Zagrebu vršila je *de facto* sve funkcije Čehoslovačkog saveza do prestanka djelovanja 1941. godine.⁸⁹²

Matica školska Čehoslovačkog saveza

Matica školska bila je još jedna u nizu čeških organizacija. Osnovana je 1926. godine kao radno tijelo Čehoslovačkog saveza. Njezino se sjedište isprva nalazilo u Daruvaru, a nakon podjele države na banovine premješteno je 1930. u Zagreb. U djelokrug Matice ušle su sve češke škole i tečajevi na području Savske banovine, a potom i Banovine Hrvatske. Slanje učitelja na jezične tečajeve u inozemstvo u početku je bilo pod nadležnošću Prosvjetnog i gospodarskog odbora Čehoslovačkog saveza, no ubrzo je dogovoreno da ih preuzme Matica. Prosvjetni i gospodarski odbor i Matica školska zajednički su sudjelovali u otvaranju škola, a čim bi se to ostvarilo, svu je brigu oko škole preuzimala Matica.⁸⁹³ Financijska sredstva za otvaranje škola i izgradnju školskih zgrada djelomično je osiguravala Matica, dio je davao Savez, a dio društva. Velika materijalna pomoć pristizala je od Obrazovnog i podupirućeg društva Ilova u Chicagu⁸⁹⁴ i iz Čehoslovačke. Od 1927. čehoslovačko Ministarstvo prosvjete smanjilo je davanja za manjinske škole te je većina tereta pala na leđa Matice školske Čehoslovačkog saveza. Kako smo već naveli, do 1927. godine manjinske škole je financijski podupiralo i društvo Komenský

⁸⁸⁹ KRAJAN, Po více než stu letech, základají si v Ivanově Sele Besedu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 2., 11. I. 1934, 2.

⁸⁹⁰ Zpráva Osvětového odboru při Čs. Svazu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 15., 4. V. 1933, 3-4.

⁸⁹¹ MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 143.

⁸⁹² MATUŠEK, n. dj., 98.

⁸⁹³ MATUŠEK, n. dj., 109.

⁸⁹⁴ Društvo je 1913. osnovao Václav Procházka iz Velikih Zdenaca. *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 18., 2. V. 1940, 1.

u Pragu koje je 1925. uputilo dopis češkim društvima u Kraljevini Jugoslaviji da im više ne šalju molbe za potporu otvaranju i gradnji manjinskih škola jer nema materijalnih mogućnosti.⁸⁹⁵ Nakon okupacije Čehoslovačke 1938. pomoć je prestala pristizati. Maticu školsku financirala je Čehoslovačka banka do travnja 1941. kada je Matica prestala s radom.⁸⁹⁶

Jihoslovansko-čehoslovenská liga (Jugoslavensko-čehoslovačka liga)

Po uzoru na Jugoslavensku komisiju (osnovana u Pragu 1919.) i na društvo 1921. osnovano u Pragu pod nazivom *Čehoslovensko-jihoslovanská liga* (Čehoslovačko-jugoslavenska liga), od 1921. na području Kraljevine SHS počinje osnivanje društava. Društva su nastajala s ciljem jačanja slavenske solidarnosti i nosila su naziv *Jihoslovansko-čehoslovenská liga* (Jugoslavensko-čehoslovačka liga). Godinu dana ranije ugovorom između Kraljevine SHS i Čehoslovačke Republike kao obrambeni savez bila je osnovana Mala Antanta. Istodobno se Jugoslavenska komisija u Pragu zalagala za uspostavu čvršćih veza između Kraljevine SHS i Čehoslovačke Republike. Komisija je svoj rad započela podrškom teritorijalnim zahtjevima Kraljevine SHS za istočnom jadranskom obalom, priređivanjem posjeta čehoslovačkih političara, pisaca i novinara Zagrebu prilikom Zrinsko-Frankopanske proslave te poticanjem gospodarske suradnje.⁸⁹⁷ U skladu s tim prve su lige bile osnovane u Mariboru, Ljubljani i Celju, a 1922. i Beogradu. Lige nisu pobudile značajniji interes češke manjine do 1925. godine kada je u Rogaškoj Slatini na kongresu svih liga, koje su djelovale u Kraljevini SHS, bio osnovan Središnji savez Jugoslavensko-čehoslovačkih liga.

Prema pravilima Saveza Jugoslavensko-čehoslovačkih liga njihov je cilj bio: »centralizacija celokupnog rada na uzajamnom upoznavanju između Čehoslovaka i Jugoslovena; proučavanje kulturnih, gospodarskih i socijalnih prilika čehoslovačkih, centralizacija pokreta za gospodarsko i kulturno zbliženje između obe države i svaki drugi rad kojim se postižu što jače kulturne i gospodarske veze između Jugoslovena i Čehoslovaka. [...] Naročiti zadaci Saveza su: 1. osnivanje Jugoslavensko-čehoslovačkih liga u svim većim gradovima naše Kraljevine; 2. Inicijativa na svim poljima društvenog rada; 3. Moralno, a po mogućstvu i materijalno potpomaganje mesnih Liga; 4. Zastupanje interese mesnih Liga kod vlasti u Beogradu, budjenje interesovanja službenih predstavnika države za težnje ove organizacije; 5. Propaganda za dolazak Čehoslovaka u našu državu. Lige, članice Saveza jugoslavensko-čehoslovačkih liga, izrazile su 1935. u re-

---

⁸⁹⁵ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2.

⁸⁹⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje HR-HDA), Čehobanka d.d. (1921-1948), 526., MATUŠEK: *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 111.

⁸⁹⁷ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

zoluciji želju da se Deklaracija o kulturnoj suradnji između Jugoslavije i Čehoslovačke izmijeni u Kulturnu konvenciju, izražavaju nadu da će se svi prijatelji čehoslovačkog naroda učlaniti u lige, a ista nada odnosila se i na jugoslavensku omladinu »kako bi ideja jugoslovensko-čehoslovačkog bratstva još jače uhvatila korena u dušama onih od kojih zavisi budućnost obaju bratskih naroda.« Sve su umjetničke ustanove pozvane da veću pozornost posvete slavenskim autorima, pravnike da djeluju »na zblizenju zakonodavstva između bratskih država« te da se »na sedištima gde nema jugoslovensko-čehoslovačke trgovačke komore, osnuju privrednih sekcija koje bi služile cilju da se i na privrednom polju sprovede što uža saradnja između Kraljevine Jugoslavije i Čehoslovačke republike.« Rezolucija je završila pozivom jugoslavenskoj javnosti da podupre ciljeve liga, kao i željom za što užom suradnjom svih slavenskih liga i udruženja.⁸⁹⁸ 1931. godine u Beogradu i Pragu počeo je izlaziti dvojezični mjesečnik *Čehoslovačko-jugoslavenska revija* koji je donosio niz priloga iz gospodarskog i kulturnog života obje zemlje na oba jezika. Izdavali su ga Čehoslovačko-jugoslavenska liga u Pragu i Savez jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Beogradu.⁸⁹⁹

Interes manjine za lige pokušao je potaknuti i Čehoslovački savez prema čijoj su odluci od 20. lipnja 1926. svi članovi Saveza morali postati članovi lige. Ta odluka Saveza potaknula je osnivanje liga u gotovo svim mjestima naseljenima češkom manjinom. Premda je taj proces započeo još 1927., najveći zamah imao je od 1932. do 1935. godine.⁹⁰⁰ Od 1932. godine možemo pratiti osnivanje i djelatnost liga, ne samo u većim gradskim središtima poput Beograda, Ljubljane, Sarajeva i Zagreba, nego i u Crikvenici, Krku, na Sušaku, Daruvaru, Bjelovaru, Karlovcu, Požegi, Sisku, Vukovaru, Kragujevcu, Šapcu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Subotici, Skoplju, Mariboru, Kranju, Ptuju, Celju i Bledu. Iz njih je djelovanje liga moglo doprijeti do sela naseljenih češkom manjinom. Bilo je planirano proširiti rad liga po selima priređujući prosvjetna, gospodarska i higijenska predavanja i tečajeve kao i predavanja »iz svih područja života čehoslovačkih seljaka«. Namjera je bila da se »talentirani i ambiciozni jugoslavenski zemljoradnici šalju u Čehoslovačku da tamo u selima učestvuju u društvenom životu i racionalnoj zemljoradnji.«⁹⁰¹ Uz lige po mjestima na Sveučilištu u Zagrebu djelovala je Akademska sekcija Jugoslovensko-čehoslovačke lige čija je pripremna sjednica održana 14. lipnja 1934. godine. Smatralo se da bi studenti, koji se tijekom praznika razilaze po cijeloj Jugoslaviji, »mogli

⁸⁹⁸ HR-DAO, Jugoslovensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1., *Pravila Saveza Jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Kraljevini Jugoslaviji*, Beograd, 1936, 1-3.

⁸⁹⁹ MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 168-170.

⁹⁰⁰ Československý Svěz v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, *Národní jednota*, br. 8., 24. II. 1927, 3.

⁹⁰¹ HR-DAO, Jugoslovensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

poslužiti kao propagatori Liga.«⁹⁰² Iako se u srednjim školama željelo osnovati Klub mladih prijatelja Čehoslovačke, to je bilo otežano školskim zakonima.⁹⁰³

Prema izvještajima o radu pojedinih liga možemo iscrpno pratiti njihovu djelatnost. Primjerice, od listopada 1932. do travnja 1933. godine na poticaj Lige u Beogradu u društvenim su se prostorijama održavali tečajevi češkog jezika. Bilo je održano i »zabavno veče u čast praznika Sv. Vaclava s predavanjem *Jedan dokaz jug.-čeh. uzajamnosti iz polovine prošlog veka.*« U povodu čehoslovačkoga državnog blagdana 28. listopada održano je više predavanja, umjetničko-zabavna večer i koncert. Beogradska Liga održala je više matineja s predavanjima: »O savremenoj čehoslovačkoj lirici«, »O radu čehoslovačkih univerzitetski obrazovanih čehoslovačkih žena«, »Masarik i sokolstvo« te plesnjake i izložbe s ciljem »zblizavanja naših gradjana sa beogradskim Čehoslovacima.« Na jednom od predavanja bio je nazočan i čehoslovački ministar vanjskih poslova Eduard Beneš. U istome je razdoblju Liga u Ljubljani »naročito nastojala da populariše medju najširim slojevima naroda ideju čehoslov.-jug. uzajamnosti i slovenske solidarnosti«, održavajući velik broj sjednica, predavanja i tečajeva češkog jezika i imajući »bliske veze da svima Ligama u zemlji i Čehoslovačkoj.«

U Sarajevu je uz Ligu postojao i Klub mladih Čehoslovaka i prijatelja Čehoslovaka u Sarajevu. Osnovan je 18. rujna 1932. s ciljem da se »medju omladincima razviju osećanja bratstva prema čsl. narodu, a uz to da se kroz zblizavanje jugosl. i čsl. omladine probudi što veće interesovanje za češki jezik.«⁹⁰⁴ Svi članovi kluba bili su ujedno i članovi sarajevske Lige, Čehoslovačke obec i Jugoslavenskog sokola. Od lipnja 1932. do veljače 1933. zagrebačka Liga bila je najaktivnija i najorganiziranija. Dijelila se na četiri pododbora: kulturno-prosvjetni, finansijsko-građevni, organizacijsko-pravni i umjetničko-zabavni. Preporukom zagrebačke Lige dodijeljene su četiri stipendije za studiranje u Čehoslovačkoj. Povala se i inicijativa za organiziranje izleta jugoslavenskih učitelja u Čehoslovačku i za materijalno potpomaganje moravskih Hrvata da »prema vlastitom zahtjevu očuvaju svoj nacionalni karakter.« Liga je održavala tečajeve češkoga jezika u prostorijama Državne muške učiteljske škole u Medulićevoj ulici.⁹⁰⁵

Tečajevi češkoga jezika smatrali su se »najuspješnijim radom Lige«, stoga je Liga bila za služna za održavanje tečajeva češkog jezika u Sv. Ivanu Žabnom 1936. godine.⁹⁰⁶ Zagrebačka

---

⁹⁰² HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

⁹⁰³ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

⁹⁰⁴ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj. 1, kut. 1.

⁹⁰⁵ Tijekom 1932/33. tečaj je pohađalo 74 polaznika, od kojih je uspješno završilo njih 64. Vodio ih je učitelj čehoslovačke dopunske škole Karel Kořinek. Liga je također planirala održavanje posebnog tečaja češkog jezika za časnike, a posebnog za sokole. *Jugoslovensko-čehoslovačka liga Zagreb. Izvještaj o radu u godini 1933, Zagreb 1934, 7.*

⁹⁰⁶ *Jugoslovensko-čehoslovačka liga Zagreb. Izvještaj o radu u 1935. godini, Zagreb s. a., 12-13.*

Liga potaknula je i izvršila pripreme za osnivanje liga u Sušaku, Bjelovaru, Karlovcu, Osijeku, Varaždinu, Sisku i Vukovaru.⁹⁰⁷ 3. siječnja 1932. u Daruvaru je osnovana Jugoslavensko-čehoslovačka liga. Poticaj za njezino osnivanje dao je Štěpán Milić, ravnatelj daruvarske trgovačke škole s ciljem »boljeg upoznavanja Čehoslovaka i Jugoslavena kako bi zajednički branili naše slavenske interese.« Za predsjednika je izabran odvjetnik Matko Latković, potpredsjednici su bili upravitelj škole »Jan Amos Komenský« Ladislav Hlávaček i okružni školski nadzornik Miloš Martinović, tajnik Štěpán Milić, a blagajnik Svetozar Gvojić, ravnatelj škole u mirovini.⁹⁰⁸ Liga u Bjelovaru bila je osnovana 12. prosinca 1932.

U proljeće 1933. pregovarala je s ligama u Pardubicama i Bratislavi o razmjeni učenika tijekom školskih praznika. Liga je u suradnji s tamošnjom Čehoslovačkom obec priređivala kulturna događanja i organizirala tečajeve češkoga jezika.⁹⁰⁹ Jugoslavensko-čehoslovačka liga u Sisku osnovana je 29. listopada 1933., osnivačka sjednica Lige na Sušaku održana je 16. studenoga 1933., dok je Liga u Osijeku osnovana 17. prosinca 1933. Prvi predsjednik Lige bio je primarijus Jozo Benčević, za potpredsjednika je bio izabran Dušan Krulj, tajnik za »jugoslavenske poslove« bio je Hugo Gottschalk, a tajnik za »čehoslovačke poslove« František Hlavínka. Liga je na dan osnutka imala 76 redovitih članova.⁹¹⁰ Cilj osječke Lige bilo je »uspostavljanje i propagiranje uzajamnosti između Jugoslavena s jedne i Čehoslovaka s druge strane. To se ostvarivalo: 1. predavanjima, jezičnim tečajevima, debatnim večerama, kongresima i raznim društvenim priredbama; 2. izdavanjem knjiga, časopisa, letaka, slika i mapa; 3. promicanjem turizma u obje države; 4. osnivanjem knjižnica i čitaonica; promidžbom putem novina te promicanjem gospodarskih veza.⁹¹¹ Već u prvim mjesecima 1934. Liga je uz odobrenje Ministarstva prosvjete u prostorijama osječke osnovne škole pokrenula četveromjesečni tečaj češkog jezika, »koji će moći besplatno polaziti svi prijatelji češko-jugoslavenske uzajamnosti.«⁹¹² 26. studenoga 1933. održana je osnivačka sjednica Lige u Vukovaru. Liga u Karlovcu osnovana je

⁹⁰⁷ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

⁹⁰⁸ Na osnivačkoj sjednici članovima Lige postalo je 70 Jugoslavena i »Čehoslovaka«, a godišnja članarina iznosila je 11 dinara. Cestou bratství a svornosti. Založení Jihoslovanko-československé Ligy, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 1., 7. I. 1932, 5.

⁹⁰⁹ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Prema izvještaju podnijetom na godišnjoj skupštini 13. ožujka 1938. Liga je tijekom 1937. godine uspješno djelovala.

⁹¹⁰ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1; Jugoslavensko-čehoslovačka liga u Osijeku Savezu Jugoslavensko-čehoslovačkih liga u Beogradu, HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

⁹¹¹ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, Pravila Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku, knj.1, kut. 1.

⁹¹² HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1; Odobrenje Ministarstva prosvjete, HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

11. veljače 1934., Liga na Krku 2. travnja 1934., a Liga u Požegi 22. travnja iste godine.⁹¹³ U prosincu 1934. osnovan je Izvršni odbor Jugoslavensko-čehoslovačkih liga Savske banovine s ciljem povezivanja svih liga u banovini »u svrhu što intenzivnijeg zajedničkog rada.« Zadatak Izvršnog odbora bio je davanje inicijative, predavanja, izdavanje knjiga, osnivanje knjižnica i zamjena knjiga, suradnja s čehoslovačko-jugoslavenskim ligama u Čehoslovačkoj, propaganda turizma, filmovi, suradnja s čehoslovačkim organizacijama na prostoru Savske banovine, prikupljanje materijalnih sredstava za potrebe Jugoslavensko-čehoslovačke lige te rad na ekonomskom polju. Zagrebačka je Liga bila sestrična Ligi u Brnu.⁹¹⁴ Od 1935. djelatnost liga počinje opadati (iako je 1938. dana inicijativa za otvaranjem novih tečajeva češkog jezika). Pred Drugi svjetski rat lige prestaju s radom.⁹¹⁵

Čehoslovačka komisija

Po uzoru na Jugoslavensku komisiju u Pragu 5. listopada 1920. u Zagrebu je osnovana Čehoslovačka komisija kao nepolitična i neovisna udruga s ciljem jačanja čehoslovačko-jugoslavenske uzajamnosti koja je »spremna raditi sa svakim našim kulturnim društvom i radnikom, ako pokaže volju da s komisijom ili u njoj radi.«⁹¹⁶ Njezino je sjedište bilo u Zagrebu. Planirano je osnivanje podružnica i u ostalim mjestima Kraljevine SHS. Čehoslovačku komisiju osnovalo je 25 »jugoslavenskih kulturnih djelatnika« s ciljem zbližavanja Jugoslavena i Čehoslovaka te poboljšanja njihove suradnje da se »netom sklopljen savez naše države s Čehoslovačkom učvrsti što jače kulturno-političkim i ekonomskim vezama.«⁹¹⁷ Komisija se sastojala od plenuma od 25 članova osnivača, poslovnog odbora koji se birao godišnje i predsjedništva.⁹¹⁸ Prvi predsjednik Komisije bio je političar Ante Mandić. Čehoslovačka je komisija radi jugoslavensko-čehoslovačkog zbližavanja stupila u vezu s mnogim javnim osobama poput književnoga povjesničara Dragutina Prohaske u Pragu koji je bio poveznica Čehoslovačke komisije u Zagrebu i Jugoslavenske komisije u Pragu i liječnika i rektora Karla Radoničića koji je u travnju 1921. godine postao predsjednikom Komisije. Prihvaćujući ulogu predsjednika Radoničić je

---

⁹¹³ *Jugoslavensko-čehoslovačka liga Zagreb*, n. dj., 5-6.

⁹¹⁴ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1.

⁹¹⁵ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, 387, knj.1, kut. 1. Primjerice Liga u Osijeku je 1939. održala samo jednu sjednicu, a u travnju 1940. obustavila daljnji rad dok ne dobije upute od Saveza Liga u Beogradu. Jugoslavensko-čehoslovačka liga u Osijeku Predstojništvu Gradske policije., MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 168-170.

⁹¹⁶ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹¹⁷ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹¹⁸ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

izjavio kako je »komisiji potrebna organizacija, a njezin cilj idealan, praktičan i nacionalan. Naš narod i naša država u Evropi je izolirana, i jedini su nam iskreni prijatelji Čehoslovaci.«⁹¹⁹ Tajnik Komisije bio jezikoslovac Stjepan Musulin, a članovi Komisije bili su i filozof Albert Bazala, povjesničar Ferdo Šišić, arhitekt Pavao Jušić, pedagog Sigismund Čajkovac, političari Božidar Adžija, Srđan Budisavljević i Većeslav Vilder, književnica Zofka Kveder Demetrović, pravnik Milan Dečak i Ivo Politeo, političar i književnik Milan Marjanović, sportski djelatnik Franjo Bučar te povjesničar i arhivist Josip Nagy. Prohaska je kao moguće članove Komisije predlagao Aleksu Šantića, koji je »prijatelj češkog jezika«, Vladimira Čorovića, koji je »prijatelj Čeha« te je držao »da među Srbima ima krupnih prijatelja Čehoslovaka.«⁹²⁰ Među njezinim članovima nije bilo pripadnika češke i slovačke manjine. Komisija nije bila u mogućnosti riješiti pitanje prostora. Bila je privremeno smještena u knjižnici Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, a potom u prostorijama akademskog senata Sveučilišta u Zagrebu.⁹²¹ Namještaj su dobili od središnje zemaljske opskrbe, koja je tada bila pred likvidacijom, a pisaci stroj posudbom od Kraljevske II. realne gimnazije. Rad Komisije ostvarivao se uz potporu Povjereništva za prosvjetu i vjeru Kraljevske zemaljske vlade i dobrovoljnih priloga. Procijenjeno je da je za prvu godinu potreban iznos od 1000 kruna mjesečno. Vladino Povjereništvo odobrilo je potporu od 50 000 kruna godišnje, a kada je trebalo isplatiti taj iznos, ispostavilo se da su sredstva u proračunu iscrpljena. Pomoć je došla od Komiteta za propagandu narodnog i državnog jedinstva u Zagrebu koji je isplatio 20 000 kruna.⁹²² Komisija je promovirala jugoslavenske izložbe, koncerte i slično u Čehoslovačkoj i češke u Kraljevini SHS, zalagala se za osnivanje jezičnih tečajeva, za razmjenu učenika i profesora te za prikupljanje podataka iz čehoslovačkih novina o Kraljevini SHS i obrnuto.

U ožujku 1921. upućena je zamolba uredništvu novina *Obzor*, *Riječ*, *Agramer Tagblatt*, *Novosti* i dr. o »besplatnom dostavljanju Vašega lista. Našoj će komisiji naime biti jedan od glavnijih zadataka da vodi u evidenciji sve vijesti našega novinstva o Čehoslovacima, da o njima kao i o svim znatnijim pojavama našega javnog i kulturnog života izvješćuje Jugoslavensku komisiju u Pragu i preko nje češku javnost. S druge će strane naša komisija nastojati da saznaje glasove češke žurnalistike o nama i da Vam dostavlja za nas aktuelne vijesti i izvatke iz češkog novinstva.«⁹²³ Komisija je, kao svoj zadatak, preuzela obavještavati jugoslavensku javnost o događajima u javnom, društvenom i kulturnom životu Čehoslovačke Republike i vođenje

⁹¹⁹ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹²⁰ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹²¹ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216. Komisija je u ožujku 1921. molila da joj se dodijeli u saborskoj zgradi soba pred malom saborskom dvoranom.

⁹²² HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹²³ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

evidencije o svim vijestima jugoslavenskog novinstva te da o njima, kao i »o svim znatnijim pojavama našega javnog i kulturnog života izvješćuje preko Jugoslavenske praške komisije češku javnost.« Komisija je prikupljala sve zakone »koji se tiču službovni i staleških odnosa čehoslovačkih državnih činovnika i namještenika«,⁹²⁴ a javljali su se i prijedlozi da se sve što se obavlja preko Čehoslovačke komisije oslobodi plaćanja carine. Komisija je, također, posredovala pri nabavi čehoslovačkih umjetničkih časopisa i podataka za bibliografiju čehoslovačke povijesti umjetnosti nabavkom kataloga galerije slika Odjelu za umjetnost i umjetnički obrt Hrvatskoga narodnog muzeja.⁹²⁵ Za Zdravstveni odsjek za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje Ministarstva narodnog zdravlja Kraljevine SHS Čehoslovačka komisija pribavila je potrebne podatke o uređenju tržnog nadzorništva u Pragu. Sudjelovala je u pripremama za doček praškoga pjevačkog društva »Hlahol« te uz pomoć Jugoslavenske komisije organizirala stručno putovanje maturantica zagrebačke ženske realne gimnazije u Prag. Suradnju Čehoslovačkoj komisiji kod otvaranja tečaja češkog jezika ponudio je i Vojta Režný, urednik *Československé listy*, a uspješna je bila i suradnja s *Jugoslavenskim Lloydom*. Zaslugom Čehoslovačke komisije objavljeno je djelo T. G. Masaryka *Nova Evropa* u prijevodu Stjepana Musulina i u redakciji Dragutina Prohaske.⁹²⁶

Na rad Komisije tijekom 1921. godine uslijedili su napadi *Obzora* zbog Prohaskinog teksta u praškom tjedniku *Československa Republika* pod naslovom »Bělehrad a Záhřeb«. Uzrok je bila njegova pretpostavka o tajnom osnutku Čehoslovačke komisije. Iako je bilo zaključeno kako su napisi *Obzora* neosnovani, Prohaska je upozoren da svoja politička stajališta iznosi u svoje ime, a ne u ime Komisije. Nepotpisano pismo Prohaski vjerojatno je uputio predsjednik Komisije, u kojem kaže: »... o Vašem članku ne mogu se izraziti: ja ga nijesam čitao, a po novinskim vijestima neću da si stvorim sud, znajući da su političke prilike kod nas porazno djelovale na naše nerve, pa i na one naših publicista, pa da nas osjećaj često puta goni i dovadja do toga, da naše oči točno ne vide ono, što stoji, te točno vide, što ne stoji. [...] Politički pako se stvar naša razvija dalje onako, kako se stvar jedne države, koja je nastala kao naša, neizbježno mora dalje razvijati. Od krize do krize, pa ćemo polako prebroditi i to neugodno vrijeme.« Zbog istoga članka Prohaska je i u novinama *Hrvat* bio prozvan »za svoje simpatije na strani Njemačke.«⁹²⁷ Iako je Komisija aktivno djelovala tijekom 1921. godine, o njezinu daljnjem radu gubi se svaki trag.

---

⁹²⁴ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹²⁵ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216.

⁹²⁶ T. G. Masaryk, *Nova Evropa*. Zagreb, 1920.

⁹²⁷ HR-HDA, Čehoslovačka komisija (1920-1922), 1216., DIOGENES, Jedan Jugoslaven od jučer, *Hrvat*, br. 326., 26. III. 1921, 3.

Knjižnice

Pripadnici češke manjine veliku su pozornost pridavali knjigama u kojima su njegovali narodni jezik i čuvali nacionalni identitet. Iako se najviše čitalo u gradovima, knjiga nije bila zanemarena ni u seoskim sredinama pa su od početka XX. stoljeća redovito uz češka društva osnivane i knjižnice. U Daruvaru je od osnutka društva postojala knjižnica s čitaonicom. Ne želeći zanemariti zemljoradnike u okolici Daruvara, 1926. za njih je osnovana putujuća knjižnica. U nekim je društvima umjesto čitaonice postojao čitateljski klub, a u Rovišću je tek 1933. osnovana Masarykova čitaonica kao prva u bjelovarskom kraju. Češke knjižnice uglavnom nisu imale sredstava za nabavku knjiga, već su ih dobivale na poklon. Kako su i češka i slovačka društva u Vojvodini imala knjižnice i čitaonice (Narodna knjižnica i čitaonica Bela Crkva, Čitaonica Češke besede Fabijan), a Čehoslovački savez od svog osnutka nije posvetio veću pozornost osnivanju knjižnica ni nabavi čeških i slovačkih knjiga, 1928. na prosvjetnom skupu u Staroj Pazovi prihvaćen je prijedlog Františka Buriana o osnivanju Središnje knjižnice Čehoslovačkog saveza. Knjižnica je imala sjedište u Daruvaru, a 1932. podijelila se na Češku središnju knjižnicu Čehoslovačkog saveza sa sjedištem u Daruvaru i Štefánikovu slovačku središnju knjižnicu Čehoslovačkog saveza sa sjedištem u Staroj Pazovi. Češka središnja knjižnica, koja je posjedovala nekoliko pokretnih slovačkih knjižnica, brinula se za slovačka naselja u Hrvatskoj. Češku knjižnicu vodio je Burian, a slovačku Ferdo Klátik.

Češka knjižnica aktivno je surađivala s Prosvjetnim i gospodarskim odborom Čehoslovačkog saveza koji je nastojao osigurati što veći broj novih naslova. Knjige su dobivali od pojedinaca i društava koja su se ugasila. U Čehoslovačkoj su bile organizirane akcije skupljanja knjiga za češke knjižnice u iseljeništvu. Češka središnja knjižnica 1940. je godine dobila prostorije u Bradačevu domu u Daruvaru. Slovačka središnja knjižnica dobivala je naslove od Slovačkog ogranka Narodnog vijeća u Bratislavi, a ubrzo je počela djelovati i u sastavu novoosnovane Matice slovačke, osnovane 1932. godine. Osim knjižnica za odrasle postojale su i dječje knjižnice i pokretne knjižnice, a jedina sokolska knjižnica nalazila se u Donjem Daruvaru gdje je djelovala češka sokolska zajednica. Od 1932. godine intenzivno su se počele osnivati i čitaonice.⁹²⁸ 1937. godine u Čehoslovačkome narodnom domu u Zagrebu počela se uređivati velika češka knjižnica i čitaonica, a 3. svibnja 1937. spojile su se knjižnice Češke besede i Čehoslovačke obcec u jedinstvenu Čehoslovačku knjižnicu i čitaonicu kojoj je bio cilj upoznati širu javnost sa češkom pisanom riječju putem novina, časopisa i knjiga. Pomoć knjižnici pristizala je iz Čehoslovačke i u knjigama i u novcu. Kako je ubrzo Čehoslovačka bila

⁹²⁸ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Tako je 1936. godine Čehoslovački savez primio novoosnovanu čehoslovačku čitaonicu u Tvrdoj Reci »u svoje članstvo i obećava da će voditi pažljivi nadzor nad radom ove novoosnovane čitaonice.«. MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 126-131.

okupirana, uprava knjižnice ostala je prepuštena sebi i vlastitim sredstvima pa se zamisao o osnivanju kulturnog i društvenog središta ovdašnjih Čeha i Slovaka nije mogla u potpunosti ostvariti.

Amaterska kazališta

Najomiljeniji oblik kulturnog i zabavnog života češke manjine u promatranom razdoblju bili su kazalište i glazba. Iako jednako razvijeni u gradskoj i seoskoj sredini, u gradovima (gdje je živjela češka manjina), su se amaterske predstave počele izvoditi istodobno s osnivanjem društava, a na selu su se predstave počele izvoditi mnogo prije osnivanja društava. Kad su postale redovitim dijelom manjinskog društvenog života, predstave su postale izvor sredstva nužnih za izdržavanje privatnih škola i ostalih drugih društvenih djelatnosti. Zagrebačka češka beseda prvu je predstavu izvela još 1875., u Lipovcu je prva predstava odigrana 1890. godine, u Velikim Zdencima već iste ili iduće godine, a u Pavlovcu 1895. godine. U Daruvaru je 1899. odigrana prva predstava s kojom su gostovali u Končanici, a u Hercegovcu se s kazališnim predstavama započelo 1905. Zanimljivo je napomenuti da tada u tim mjestima nije bilo čeških društava. Bilo je slučajeva da je češko društvo izraslo iz kazališne skupine. Tako je 1909. u Hercegovcu Bartolomej Baxa osnovao kazališnu skupinu iz koje se kasnije razvila beseda. Slično je bilo i u Gornjem Daruvaru gdje je 1924. bio utemeljen dramski kružok Havliček iz kojega je potom nastala tamošnja Češka beseda. Publika na selu uživala je u komedijama, igrokazima i melodramama. Velik je problem predstavljao nedostatak prostora. Predstave su se održavale u gostionicama, većim sobama privatnih kuća ili u štagljevima i šupama. Pozornicu bi postavljali lokalni tesari, oslikavali ličioc, a nešto kasnije i učitelji. Glumci su sami izrađivali kostime, s iznimkom kazališne skupine iz Prekopakre koja je uspjela posuditi kostime iz praškog Narodnog kazališta.⁹²⁹ Osnivanjem čeških škola i dolaskom čeških učitelja bilo je i sve više kazališnih predstava. Nakon što je 1923. osnovan Dramski kružok u Daruvaru, koji je preuzeo brigu za kazališni život ondašnje besede, iz njega je ubrzo niknula Središnjica kazališnih amatera koja je razvila kazališnu aktivnost po okolnim mjestima. Budući da je u programu Prosvjetnog i gospodarskog odbora Čehoslovačkog saveza bila i briga o amaterskim kazalištima, ubrzo je u Daruvaru osnovana kazališna sekcija Čehoslovačkog saveza, kasnije poznata kao Matica amaterskog kazališta.

U novinama *Jugoslávští Čechoslováci* jedno je vrijeme kao prilog izlazio i *Vjesnik amaterskoga kazališta*. 1930. godine u Zagrebu je osnovan Kazališni odbor Čehoslovačkoga saveza u koji se učlanilo 17 amaterskih kazališnih skupina. Odbor je uspješno surađivao s HNK po-

---

⁹²⁹ MATUŠEK, n. dj., 118.

suđujući kostime i druge rekvizite.⁹³⁰ Odboru su pomoć pružale praška Središnja Matica čehoslovačkih amaterskih skupina, zagrebačka Čehoslovačka banka i istaknuti kazališni glumci češkog podrijetla (Arnošt Grund, Marija Ružička Strozzi, Nina Vávra). Iduće godine odbor je promijenio ime u Središnjica amaterskog kazališta. Iako se Središnjica bavila djelovanjem kazališnih skupina, uređivanjem garderoba i sl., aktivnost gradskih kazališnih skupina počela je stagnirati. U seoskim sredinama predstave su izvodile besede i dobrovoljna vatrogasna društva, sokolske organizacije i udruge mladeži.

Kazališne skupine nisu zaboravile ni najmlađe. Lutkarske su se predstave ranije počele izvoditi u gradskim sredinama, a u seoskim sredinama lutkarstvo se razvilo tek s otvaranjem škola i s dolaskom čeških učitelja. Lutkarska su kazališta u početku bila vlasništvo društava, a kasnije i škola. 1932. Prosvjetni je odbor nabavio nekoliko lutkarskih kazališta koja su ili davana društvima ili su se organizirale putujuće predstave. Lutkarske su predstave bile iznimno važne za njegovanje materinskog jezika najmlađeg uzrasta. Već iduće je godine Prosvjetni odbor od Čehoslovačkoga zavoda za inozemstvo iz Praga dobio kazalište lutaka s 40 lutaka od kojega su sastavljena dva putujuća kazališta. 1935. godine u Daruvaru je organizirana izložba i lutkarski tečaj koji su pohađali brojni lutkari iz svih krajeva naseljenih češkom manjinom.⁹³¹ Zbog zanimanja i značaja lutkarstva za najmlađe 1939. godine je pri Čehoslovačkom savezu osnovana lutkarska sekcija. Za održavanje kinoprojekcija, lutkarskih predstava i gospodarskih predavanja Prosvjetni i gospodarski odbor dobivao je za određena mjesta i određeno razdoblje dozvolu okružnoga kotarskog načelstva. U molbi je trebalo biti navedeno u kojemu će se mjestu i koji dan održati priredba.⁹³² Neposredno prije izbivanja Drugog svjetskog rata djelovalo je 16 čeških lutkarskih kazališta, a daruvarska Češka beseda dobila je iz Praga kazalište lutaka - Vlasovo kazalište koje je uništeno u ratu.⁹³³

Narodni domovi

S povećanjem broja članova čeških društava i osnivanjem škola javila se potreba za izgradnjom društvenih prostorija. Na potrebu osnivanja narodnih domova upozoravali su *Československé listy* već 1919. godine pa su pokrenuli akciju prikupljanja sredstava za izgradnju

⁹³⁰ MATUŠEK, n. dj., 118-120.

⁹³¹ MATUŠEK, n. dj., 122.

⁹³² HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Tako je okružni Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkoga saveza u Bjelovaru tražio od kotarskog načelstva u Bjelovaru produljenje dozvole, izdane 5. listopada 1924, za održavanje »prosvjetnih i gospodarskih predavanja, kino predstava, marijonetskih predstava, dječjih beseda« na razdoblje 1. listopada 1935. do 15. svibnja 1935.

⁹³³ MATUŠEK, n. dj., 122.

narodnih domova u Beogradu i Zagrebu. Već je tada predviđeno da u narodnim domovima budu školske i društvene prostorije, čitaonica, knjižnica, a po mogućnosti i tiskara i uredništvo čeških novina.⁹³⁴ Iako je Čehoslovačka obec u Zagrebu 1920. godine osnovala fond za izgradnju doma, konkretnih rezultata nije bilo. 1922. godine je nakladnik Jaroslav Merhaut postavio pitanje: »Što je sa čehoslovačkim domom u Zagrebu?«⁹³⁵ U travnju 1929. bila je održana osnivačka sjednica Čehoslovačkoga narodnoga doma d. d. iz Zagreba, a 1934. grad je darovao građevinsko zemljište u Šubićevoj ulici. Dom je bio svečano otvoren 11. travnja 1937., a tom prigodom održana je VIII. godišnja skupština Čehoslovačkog saveza kojoj je nazočilo 105 delegata iz 46 društava. Zasjedanje je otvorio evangelički biskup i potpredsjednik Čehoslovačkog saveza Samuel Starke.⁹³⁶

Nakon izgradnje Narodnog doma u Zagrebu u Šubićevoj ulici 1937. godine spojila su se dva zagrebačka društva: Česká beseda i Československá obec pod nazivom *Spojené spolky Česká beseda a Československá obec* (Udružena društva Češka beseda i Čehoslovačka obec).⁹³⁷ U manjim su mjestima brigu oko osnivanja domova vodila češka društva. U nedostatku financijskih sredstava kupovane su i uređivane starije kuće za potrebe domova, prikupljali su se dobrovoljni prilozi, tražila pomoć čehoslovačke vlade ili dizali krediti. Prvi dom dobio je Hercegovac. 1928. godine osnovan je odbor za njegovu gradnju na čijemu čelu su bili mlinar Václav Petr, predsjednik i seljak František Blažek, potpredsjednik. Pomagali su im u gradnji Čehoslovački savez i Društvo za održavanje čeških inozemnih škola »Komenský« iz Praga. 7. ožujka 1930. otvoren je Masarykov dom. Dom u Prekoprakri otvoren je 1931., u Jazveniku 1935., a u Međuriću 1936. godine. Uslijedili su narodni domovi u Ludini 1937., Novim Plavnicama 1938., a iduće godine i dom u Daruvaru. Taj je dom nosio ime čehoslovačkog ministra gospodarstva Bohumíra Bradáča, a svečano ga je posvetio zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac.⁹³⁸

⁹³⁴ -ž-: Očekávámé činny, *Československé listy*, br. 10, 13. IX. 1919, 2., *Československé listy*, br. 12, 4. X. 1919, 6; -ž-: Naše národní domy, *Československé listy*, br. 18, 15. XI. 1919, 1., *Československé listy*, br. 4, 7. II. 1920, 1.

⁹³⁵ Merhaut je kao tajnik društva Československý obec u Zgrebu primao priloge. Jaroslav, MERHAUT, Co je s čl. domem v Záhřebě?, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 5, 1. V. 1922, 27.

⁹³⁶ MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 87-88. Od hrvatskog tiska na otvaranje doma osvrnule su se samo zagrebačke *Novosti*. mk: Skupština Saveza čehoslovačkih udruženja, *Novosti*, br. 100, 12. IV. 1937, 3.

⁹³⁷ Tek je 1982. godine naziv društva bio promijenjen u Češka beseda Zagreb - Društvo Čeha i Slovaka (Česká beseda Záhřeb - Spolek Čechů a Slováků). J. MATUŠEK: Z dějin..., *Jednota*, br. 49, 4. XII. 1954, 2; Karel, TOULA, K otázce sloučení krajanských spolku, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 29., 22. VII. 1937, 3; la: Významný čin záhřebských krajanů, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 42., 3. XI. 1938, 2.

⁹³⁸ Josef, MATUŠEK: Bradáčův dům, *Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 19(1999), 3-50; Isti, *Česi u Hrvatskoj*, n. dj., 158-159.

Prilikom svečanog otvaranja doma u Međuriću, na kojem su sudjelovali gosti iz Zagreba, Daruvara i velik broj pripadnika manjine iz Lipovljana, Banove Jaruge, Poljane i Krivaja bilo je rečeno: »Braćo Hrvati i Srbi! Ovaj naš dom čehoslovačke kulture, koji smo mi našim žuljevima i našom mukom sagradili na zemljištu naše nove domovine, neće i nema da bude dokazom našeg separatizma. Ne naprotiv ovaj dom sagradili smo za to da naša omladina, naša uzdanica bude odgajana i dalje u duhu svojeg naroda, kako to uči naš veliki učitelj Komenský i koliko je to često puta ponavljao vodja bratskoga hrvatskog naroda blagopokojni Stjepan Radić i Svetožar Pribičević.«⁹³⁹

Zaključak

Pripadnici češke manjine za vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije intenzivno su se bavili organiziranjem i razvojem kulturnih, prosvjetnih i gospodarskih oblika manjinskog života. U tom su se razdoblju, posebice 1922.-1925., zajedničkim djelovanjem čehoslovačke vlade, Čehoslovačkog saveza i novina *Jugoslávští Čechoslováci* intenzivno otvarale češke privatne i dopunske škole. Iako češka manjina nije uspjela u nastojanjima oko otvaranja češke gimnazije, 1927. u Velikim Zdencima s radom je počela Prokupova strukovna gospodarska škola. Iako su već za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije djelovala neka češka društva, poput onog u Zagrebu, nakon 1918. povećao se broj čeških društava pod nazivom *beseda* ili *obec* s pridjevkom češka ili čehoslovačka, osnovanih s obrazovno-poučnom i zabavnom svrhom. Njihov je broj bio najveći početkom 1930-ih. Istodobno je u drugoj polovici 1930-ih godina velik broj *beseda* prestao s radom, prvenstveno zbog financijskih razloga. Zbog porasta broja čeških društava i s ciljem povezivanja češke i slovačka manjine 1921. osnovana je krovna organizacija Čehoslovački savez. Matica školska bila je osnovana 1926. godine kao radno tijelo Čehoslovačkog saveza zaduženo za češke škole i tečajeve češkog jezika. Njegov Prosvjetni i gospodarski odbor osnovan je 1931. godine s ciljem jačanja slavenske solidarnosti. Od 1921. godine na području Kraljevine SHS počelo je osnivanje društava pod nazivom Jugoslavenko-čehoslovačka liga. S istim je ciljem 1920. u Zagrebu 25 jugoslavenskih kulturnih djelatnika osnovalo Čehoslovačku komisiju kao nepolitičnu i neovisnu udrugu s ciljem jačanja čehoslovačko-jugoslavenske uzajamnosti i poboljšanja njihove suradnje. Osim društvima, pripadnici češke manjine su čuvali nacionalnu svijest i narodnu riječ knjižnicama i čitaonicama. 1928. godine osnovana je Središnja knjižnica Čehoslovačkog saveza. Osim knjižnica za odrasle postojale su i dječje knjižnice i pokretne knjižnice, a djelovala je i sokolska knjižnica u Donjem Daruvaru. Od 1932. godine intenzivno su se osnivale i čitaonice. Najomiljeniji oblik kulturnog i zabavnog života češke manjine u međuratnom razdoblju bili su kazalište i glazba, jednako ra-

⁹³⁹ Den slávy a radosti krajanu v Medjuriću, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 41., 8. X. 1936, 1.

zvijeni u gradskoj i u seoskoj sredini. Amaterske kazališne skupine djelovale su i u gradovima i na selima. Kazališne skupine nisu zaboravile ni najmlađe za koje su se održavale lutkarske predstave. Povećanjem broja članova čeških društava, aktivnijim sudjelovanjem pripadnika manjine u manjinskom životu i osnivanjem škola, javila se potreba za izgradnjom društvenih prostorija. Prvi narodni dom dobio je Hercegovac 1930. godine.

Iz svega možemo zaključiti da su češke manjinske novine, uz djelovanje na prosvjećivanju pripadnika manjine koja je u prvim desetljećima XX. stoljeća bila zaokupljani borbom za preživljavanje i očuvanjem nacionalnog i kulturnog identiteta, aktivno sudjelovale i u osnivanju manjinskih škola i društava. Predstavnici češke manjine, koji su ujedno činili i uredništvo manjinskih novina, bili su svjesni tadašnjih prosvjetiteljskih smjernica. Uspješno su ih primjenjivali na terenu vođeni geslom: »Loš je Čeh koji ne zna češki pisati i čitati!«

**COMMON COOPERATION FOR A BETTER TOMORROW.
THE SOCIAL AND EDUCATIONAL ORGANIZATION OF THE CZECH MINORITY
IN THE INTER-WAR YUGOSLAVIA (1918-1941)**

Summary: This paper deals with the social and educational organizing of the Czech minority in the inter-war period. It puts a special emphasis on the preservation of the national and cultural identity, in which the Czech minority societies and schools, which were founded by the Czech minority print, took an active part.

Key words: Czech minority, education, social organizing, minority print, Kingdom of SCS, the Kingdom of Yugoslavia